

OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES
DEBRECENI EGYETEM NÉPRAJZI TANSZÉK

Macedón Tudományos És Kulturális Közlemények

Macedón Füzetek
Macedonian Letters
Македонски тетрапки

A makedón/macedón kultúra többnyelvű folyóirat
Journal of the Macedonian culture
Списание за македонската култура

A szerkesztőbizottság tagjai:

ILJOVSZKI RISZTO, NIKOLOVSZKI RISZTO,
KEMÉNYFI RÓBERT, LJUPCO RISTESKI

Tiszteletbeli főszerkesztő:
BARTHA ELEK

Felelős szerkesztő:
BÓLYA ANNA MÁRIA

Olvasószerkesztő:
TUSA MÁRIA

A szerkesztőség címe: Bólya Anna Mária, Ohrid Macedón Folkegyüttes
H-1024 Budapest, Margit krt. 99.

Telefon: +36703126825, e-mail: bolya.annamaria@macedon.hu

A borítót tervezte: RaskyCREATIVE
Nyomdai előkészítés: Szász József

A folyóirat megjelenését támogatja:
Macedón Köztársaság Külügyminisztériuma
Debreceni Egyetem

ISSN: 2677-0512

BUDAPEST
KÜLÖNLENYOMAT
2. évfolyam 2019/2. szám

BÓLYA ANNA MÁRIA: A MACEDÓN FOLKLÓRTERÜLET NÉPRAJZI SAJÁTÓSÁGAI

Affiliáció: Bólya Anna Mária PhD, Magyar Táncművészeti Egyetem, Elméleti Tanszék, egyetemi docens. MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, tudományos munkatárs. Ohrid Macedón Folkegyüttes, művészeti vezető.

Absztrakt

2011-ben indult az a monografikus kutatás, amely a macedón ünnepi szokáshagyomány rituális táncait vizsgálta. A kutatásban az évkör öt fő ünnepe öt olyan területen került vizsgálatra, amelyek gazdag szokáshagyományt őriztek meg. A karácsonyi és Lázár napi szokásokat kelet-macedóniai (*Stip* körzete és *Radovis* körzete), a vízkereszt, a húsvét és a György nap ünnepi szokásait pedig nyugat-macedóniai (*Kicsevo* körzete, *Porecse* és a mijak régió) gyűjtések alapján tárgyaljuk. Az írás a mai Észak-Macedón Köztársaság vagyis Vardar-Macedónia folklórával foglalkozik. A cikk elsőként a macedón folklórterület jellegzeteségeit átfogóan tárgyalja, majd pedig külön-külön mutatja be az egyes vizsgált területek tájegységi jellegzetességeit.

#macedonhagyomany #stipkorzete #kopacsija #inyevo #porecse #mijakregio

Abstract

In 2011, a monographic research studying the ritual dances of the Macedonian holiday customs was launched. In the research, the five main celebrations of the year were examined in five areas that have preserved traditional customs. The Christmas and Lazarus day customs are discussed in Eastern Macedonia (Shtip district and Radovish district), while the Epiphany, Easter and George Day customs are based on the collections in western Macedonia (Kichevo district, Poreche and Miyak region). The writing deals with the folklore of today's Republic of North Macedonia, or Vardar Macedonia. The article first discusses the characteristics of the Macedonian folklore area comprehensively, and then presents the regional characteristics of each examined area separately.

#macedoniantradition #districtofshtip #kopachija #injevo #poreche #mijakregion

A teljes macedón folklórterület tájegységei és néprajzi sajátosságai

A macedón folklórterület tájegységeit egy rituális ünnepi szokásokat feldolgozó monografikus kutatáshoz kapcsolódóan mutatja be az írás. A kutatásban az évkör öt fő ünnepének szokásait vizsgáltuk, öt különböző területen. A karácsonyi és Lázár napi szokásokat kelet-macedóniai (*Stip* körzete és *Radovis* körzete) gyűjtések alapján, a vízkereszt, a húsvét és a György nap ünnepi szokásait pedig nyugat-macedóniai (*Kicsevo* körzete, *Porecse* és a mijak régió) gyűjtések alapján tárgyaljuk. Az írás a mai Észak-Macedón Köztársaság vagyis Vardar Macedónia folklórával foglalkozik.¹ Elsőként a macedón folklórterületet átfogóan tárgyaljuk, majd pedig az egyes vizsgált területek tájegységi jellegzetességeit külön-külön mutatjuk be.

A macedón folklórterület a Balkán-félsziget középső részén helyezkedik el, kelet felől a *Rodope*-, *Rila*- és *Oszogovo*-hegység, nyugat felől a keleti albán hegyek, dél felől pedig a *Pindosz*-hegység a *Bisztrica*-folyó és az Égei-tenger öleli körül.² A terület fontos útvonalak mentén feküdt, e földrajzi adottság mellett történelmi adottságai etnikai összetételét sűrűen rétegződővé tették.³ Az etnikai csoportok kialakulásában több fontos történelmi tényező mellett kiemelkedő a szláv néptörzseknek a térségbe való beáramlása. Egyes törzsek neveit a mai etnikai csoportok nevei között, sőt a mai identitástudatban is megtalálhatjuk; a brszjak népcsoport a *berzitek*, a *Sztrumica*-folyó és *Sztrumica* város a *sztrumjanok* nevéhez kapcsolhatóak.⁴

A Macedón táji csoportok meghatározására a 19. század vége óta születtek próbálkozások a szakirodalomban. A szerzők általában hangsúlyozzák a terep Vardar-folyó általi kettéválasztottságát, amely a két terület közötti, az oszmán uralom kezdetétől induló kontaktusgyengülés következménye. E jellegzetesség megmutatkozik a néprajzi sajátosságok minden területén. Fontos földrajzi különbség, hogy Kelet-Macedóniában nagyobb sík terület található, ezáltal kiterjedtebb a mezőgazdaság. A hegyekkel jobban tagolt Nyugat-Macedóniára inkább az állattartás jellemző. E sajátosság a két országrész népi gondolkodásának újévszámításában is nyomon követhető.⁵

A macedón tájegységek meghatározása különböző szerzőknél nem mutat egységes képet. Gyorse Petrov négy, Milenko Sz. Filipovics öt, majd Dimitar Jaranov hat tájegységet tárgyal. A legújabb, cikkünkben alapul vett meghatározás Galaba Palikrusevától származik. Ő a teljes macedón folklórterületet hat néprajzi területre osztja, etnikai sajátosságok alapján. A meghatározott néprajzi-etnikai területek mindegyike érinti az Észak-Macedón Köztársaság szűkebb területét is.

¹ Az írásban a Macedón kifejezést használjuk következetesen. Erről bővebben: Bólya 2015.

² A szöveg a *Tánc a macedón szakrális hagyományban* című 2016.02.25-én megvédett doktori disszertáció macedón folklórterület néprajzi sajátosságait bemutató fejezete alapján készült.

³ Паликрушева 1996: 13–15.

⁴ Паликрушева 1996: 13–15.

⁵ Ристески Љ. 2005: 365–368.

Monografikus kutatásunk öt területhez kapcsolódott. A kelet-macedóniai terek gazdasági fejlettségük és nyitottságuk folytán nagyobb mozgásoknak voltak kitéve, így néprajzi területeik elkülönítése, úgy tűnik, nehezebb feladat. *Stip* és környete Gyorcse Petrovnál *Vardar-mentinek* nevezett csoporthoz, Filipovicsnál ingadozóan a *Felső-Vardarmente* vagy a *sop* elnevezésű csoporthoz, Jaranovnál és Milos Konsztantinovnál a *vardari* csoporthoz, Palikrusevánál pedig a *felső-wardari* régióhoz tartozik. *Radovis* és környéke Petrovnál a *sop*, Filipovicsnál a *délkeleti*, Jaranovnál *Közép Sztruma*, Konsztantinovnál a *pirini*, Palikrusevánál a *Sztrumica-Meszta* területhez tartozik.

A kelet-macedón terep mintegy felét érinti a *sop* etnikum kérdése. A *sop* régió vagy *Sopluk* területe, melyen a hagyomány szerint *sop* lakosság él, a mai Nyugat-Bulgária, Északkelet-Macedónia és Délnyugat-Szerbia egymással határos területein található. Malinov 2006-os könyvében a teljes *sop-bregalnica* néprajzi terület átfogó tárgyalását adja a Marko Cepenkov Folklór Intézet kalendáris szokásokat magába foglaló anyagainak feldolgozásával. Táji csoportokról szóló fejezetéből kitűnik, hogy a *sop* népcsoport meghatározása a népi terminológiától kezdve a legújabb kutatásokig igen sokféle változatban szerepel. *Stip* és környéke valamint *Radovis* és környéke éppen nem esik *sop* területre, de attól északi és délkeleti irányban is kiterjedt *sop* folklórterület található. Valószínűleg ezért sorolják a korai kutatók – tévesen – a *sop* területhez.⁶

Az elzártabb nyugat-macedóniai terek, néprajzi-etnikai területeinek behatárolása viszonylag egységes a különböző szerzőknél. Az egyes területek meghatározása a *brszjak* és *mijak* népcsoport – máig köztudatban élő – etnikai elkülönüléséből következik. E területeken a legjelentősebb változások az erőteljes iszlamizáció és az albán lakosság betelepülése nyomán következtek be. *Kicsevo* környete és *Porecse* Petrovnál a *nyugati terület brszjak* részéhez, Filipovicsnál a *Felső Vardarmente* kiterjedt csoportjának *brszjak* részéhez, Palikrusevánál pedig a *brszjak* régióhoz tartozik. A Bigorszki Monostor környezetében lakó *mijak* népcsoport Petrovnál a *nyugati terület mijak* részéhez, Filipovicsnál a *debari* területhez, Palikrusevánál pedig a *mijak* régióhoz tartozik.⁷

A nagyobb területeken belül elkülönülő kisebb tájegységek általában nagyobb városok környezetében fekszenek. A területi sajátosságok leírásában a szerzők a 20. század elejéig a *kázát* használják alapegységként.⁸ A *kázák* területei legtöbb esetben egybeesnek a néprajzi szakirodalomban máig is használt, városok nevével jelzett néprajzi részterületi meghatározással. Például *Stip* és környéke (*Stipszko*) vagy *Radovis* és környéke (*Ra-*

⁶ Малинов 2006: 15–16, 23–28.

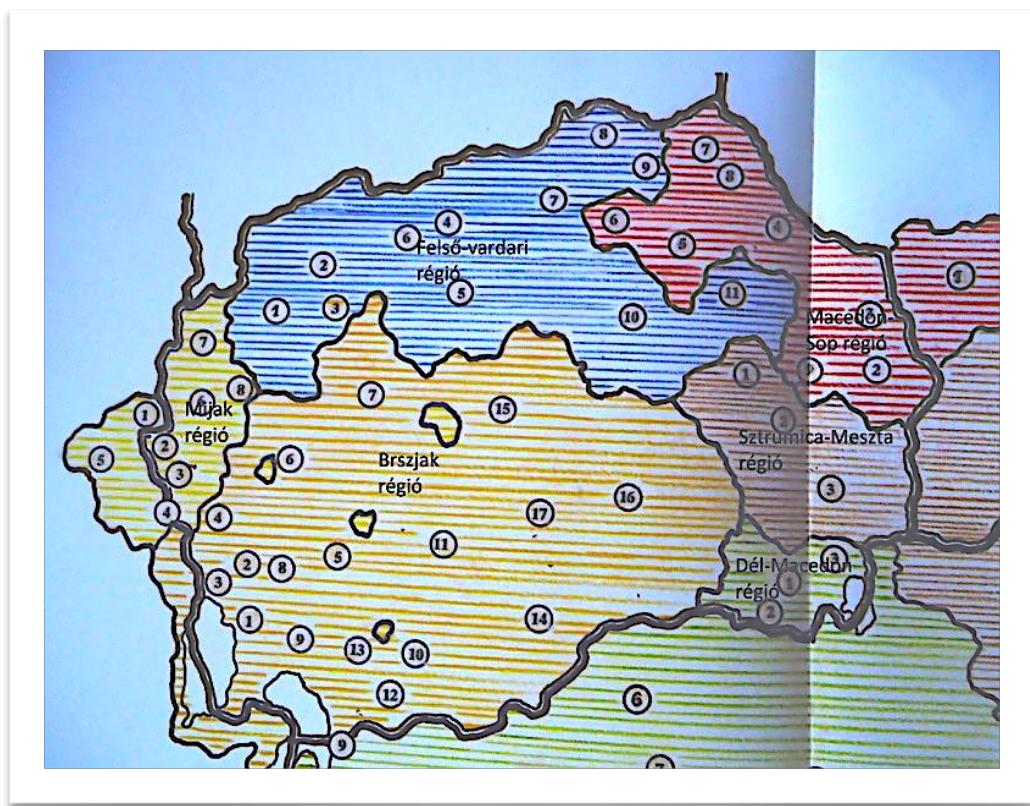
⁷ Петров 1896: 712. Филиповић: 1937: 434–438, Малинов 2006: 13–14. Јаранов 1978, Паликрушева 1996: 13–15.

⁸ Az oszmán birodalom tartományi egységei 1840-ig a vilajetek (beglerbégségek) voltak, amelyek szandzsákokra, a szandzsákok pedig náhijékre oszlottak. Ezek az egységek a birodalom területi változásaival bizonyos mértékig változtak. Az 1840-es *tanzimat* (jelentős, központosított átalakítás) nyomán új kormányzási egységekként alakultak meg a *kázák*. A *káza* törvénykezési, bírói körzet volt, amely *náhijékre* oszlott. Agoston; Masters 2009: 14–17.

dovisko).⁹ A tárgyalt nyugat-macedón terepeken ez nem feltétlenül jellemző, hiszen itt nem alakultak ki igazi nagyvárosok. Kicsevo városnak falusias múltja van, Makedonszki Brod pedig egy kicsi falu felduzzasztásával vált várossá. A mijak népcsoport területeinek nincs is igazi városi központja. A mijak terepet a szerzők gyakran *Reka* területként említik, melynek részterületei *Reka* felosztásából származnak.

A macedón folklórterület Galaba Palikruseva által meghatározott néprajzi-etnikai területei a következők:

- mijak régió
- brszjak régió
- dél-macedón régió
- sztrumicai-mesztai régió
- macedón-sop régió
- felső-wardari régió

1. ábra: Az Észak-Macedón Köztársaság etnikai régiói.

⁹ Штипско, Радовишко.

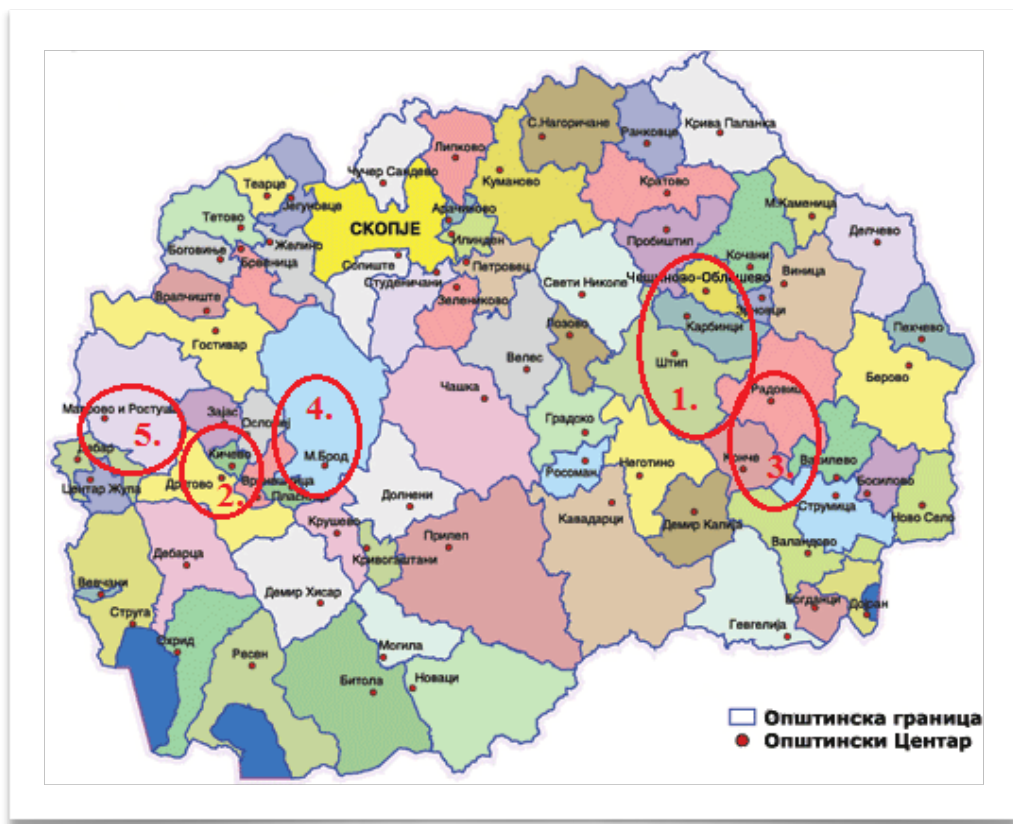
Ezekben belül meghatároz kisebb tájegységeket is, ilyenek a reliktumként létező *Porecse*, *Mariovo* vagy *Kopacska* tájegységek.¹⁰

A vizsgált területek az alábbi, térképen látható régiókba tartoznak:

1. Stip és környéke – Sztrumica-Meszta régió (azon belül az 1-es szám körüli terület)
2. Kicsevo és Kopacska terület – brszjak régió (azon belül a 6-os szám körüli terület)
3. Radovis és környéke – Sztrumica-Meszta régió (azon belül a 2-es szám körüli terület)
4. Porecse – brszjak régió (azon belül a 7-es szám körüli terület)
5. Bigorszki Szent János monostor környéke – mijak régió (azon belül a 3-as szám körüli terület)

Az Észak-Macedón Köztársaság mai adminisztratív felosztása több térség esetében alkalmazkodik a kialakult hagyományokhoz és néprajzi sajátosságokhoz. A macedón közigazgatás községekre osztja a területet. *Porecse* község – megtartva *Porecse* hagyományos határait és felosztását – *Makedonszki Brod* központtal a hagyományos *Alsó-Porecsét*, és *Szamokov* központtal a hagyományos *Felső-Porecsét* határolja el. Az adminisztratív felosztás azonban nem mindenhol alkalmazkodik a hagyományokhoz. Például a *Stip* környéki területek néprajzi határai nem esnek egybe *Stip* község határaiival. A kalendáris ünnepek kapcsán vizsgált területek községbeli elhelyezkedése az alábbi térképen figyelhető meg.

¹⁰ Bővebben: Паликрушева, 1996: 14.

2. ábra: A Macedón Köztársaság községei 2013-ban

A történelmi adottságokból következően Macedónia lakosságának gondolkodására jellemző az erős helyi identitástudat. Az erőteljes helyi sajátosságok a viseletek típusaiban is megmutatkoznak. A nagyszámú viselettípus egymástól erősen különbözik. A sokféleség kialakulását Anica Petrusseva a földrajzi domborzat erős tagoltságának, ezzel az egyes területek izoláltságának, valamint a migrációs áramlatoknak tulajdonítja.

A régi hagyományokat a rituális és az ünnepi viseletek őrizték meg legtovább. Jellemző példa a *survivalként* fennmaradt *inyevói* lázározás és a *bitusei* vízkereszti ünnepkör, amelyeken a leányok, nők ma is eredeti ünnepi viseletükben vesznek részt.

A különböző tájegységi *viselettípusokat* Gyorgyi Zdravev és Anica Petrusseva 1996-ban ismertették.¹¹

Zdravev a következő táji típusokat határozta meg:

- o nyugati típus

¹¹ Здревев 1996: 177, Петрушева 1996: 143–144.

- felső-wardari variáns
- debari-mijak variáns
- brszjak variáns
- keleti típus
 - közép-wardari variáns
 - sop-macedón variáns

Stip és *Radovis* körzete a keleti típus közép-wardari variánsához, *Kicsevo* körzete és *Porecse* a nyugati típus *brszjak* variánsához, a Bigorszki Monostor környéke pedig a *debari-mijak* variánshoz tartozik.¹²

Anica Petruseva egy nagyobb balkáni egységbe tartozóan határozza meg a táji típusokat. A macedón folklórterület nagy része a közép-balkáni régió wardari komplexumához, egy kis terület pedig a Sop régióhoz tartozik:¹³

- közép-balkáni régió
 - wardari komplexum
 - felső wardari etnikai régió
 - mijak-debari etnikai régió
 - brszjak etnikai régió
 - közép wardari alcsoport
 - dél-macedón etnikai régió
 - sztrumica-mesztai etnikai régió
- sop régió¹⁴

A Petruseva által meghatározott területek alapján *Stip* körzete a felső-wardari, *Radovis* és környéke a sztrumica-mesztai, *Kicsevo* körzete és *Porecse* a brszjak régió közép-wardari alcsoportjához, a Bigorszki Monostor környéke pedig a *mijak-debari* etnikai régióhoz tartozik.

A táji viselettípusokhoz hasonlóan magas fokú a macedón nyelvterület dialektusainak diverzitása. A dialektusok egymástól nagyban különböznek. Ezeket Bozsidar Vidoeski 1996-ban és 2008-ban publikált munkáiban részletesen bemutatta.¹⁵

Maga a macedón nyelvterület a Balkán félsziget központi részén terül el. Magába foglalja a *Vardar*- és *Sztruma*-folyó torkolatát, és a *Mesztá*-folyó alsó folyását. Nyugaton a macedón nyelv az albán nyelvterülettel határos. A határ nagyjából egybeesik az országhatárral, de azon túl is vannak macedón nyelvű falvak. A macedón határon belül a

¹² Здравев 1996: 177, 180–181.

¹³ Петрушева 1996: 144.

¹⁴ Петрушева 1996: 145–157.

¹⁵ Видоески 1996, Видоески-Марковиќ, 2008

Szkopje-Tetovo-Debar-Sztruga-Pogradec-Korcsa vonal területén kétnyelvű, kevert lakosság él.¹⁶

Az albán és az újjörög nyelvhatár délnyugati részénél görögök, vlahok és albánok élnek, a *Gramosz-Rupista (Argos Orestikon) – Negus (Naousa)-Meglen (Almopia)* vonal több pontján pedig háromnyelvű lakosság található.¹⁷

Délen a macedón nyelv az újjörög nyelvvel határos, ahol a macedón nyelvhatár a mai országhatárnál jóval délebbre található. Macedón szót lehet hallani még a *Gramosz-Ber (Veria)-Szolun (Thesszaloniké)* vonalon is. *Szolun* felől a nyelvhatár kelet felé folytatódik, *Bogdanszka-hegy* körzetén át, ahol a szláv nyelvészetben archaikus dialektusokról jól ismert *Szuhó* (Sochos) és *Viszoka* (Ossa) fálvak találhatók, majd a *Mesztá* folyónál, kissé északkeletre Drama városától folytatódik. A macedón és a görög nyelv nagy területen él egymás mellett Égei-Macedóniában.¹⁸

Kelet felé a macedón nyelv a bolgárral határos. Ebben az irányban a természetes határ a *Deszpat-Rila* hegykoszorú. Pirin-Macedóniában viszonylag nagyszámú lakosság él, melynek anyanyelve a macedón, hivatali köznapi nyelve pedig a bolgár.¹⁹

Észak felé a szerb nyelvvel való határ nagy részben egybeesik az országhatárral, és egyben a természetes határral is (*Kozjak-Ruen-Szkopjei Feketehegy-Sar Planina-Korab*). Ez a nyelvhatár viszonylag stabilnak mondható.²⁰

A macedón nyelv genetikusan a délszláv nyelvek csoportjába tartozik, a bolgár, a horvát, a szerb és a szlovén nyelvvel együtt. Az egymáshoz közel álló bolgár és a macedón nyelv alkotja a keleti alcsoportot. Ez utóbbiak a Balkán félsziget nyelvtörténeti fejlődésének során a szerb nyelv *torlak* (prizreni-timokai) dialektusával együtt a szomszédos balkáni, nem szláv nyelvek, a vlah, a görög és az albán nyelvtani struktúrája felé közeledtek és fokozatosan eltávolodtak a nyugati (horvát-szerb-szlovén) alcsoporttól, amely nagy részben megőrizte az örökölt szláv nyelvtani struktúrát.²¹

A macedón nyelvterület dialektusait elválasztó legélesebb határ a nyugati és keleti terület között húzódik. A macedón nyelv három nagy dialektus területre oszlik: nyugati, délkeleti és északi területekre.²² A nyugati dialektus sok apró részre tagolódik. A délke-

¹⁶ Видоески 1996: 31–33.

¹⁷ Видоески 1996: 31–33.

¹⁸ Видоески 1996: 31–33.

¹⁹ Видоески 1996: 31–33. Kétnyelvű családból származik például a budapesti Zornica bolgár hagyományőrző együttes vezetője, akinek anyai és apai ágról egy-egy nagyszülője macedón volt. Velük, saját elmondása szerint macedónul beszélt.

²⁰ Видоески 1996: 31–33.

²¹ Видоески 1996: 31–33.

²² A dialektusok bemutatása a teljes macedón nyelvterületre vonatkozik.

leti dialektus nagy területet foglal magába, de a nyugatinál homogénebbnek mondható.²³

A nyelvi területek alldialektusai:

- nyugati dialektus
 - centrális alldialektusok
 - nyugati periferiális alldialektusok
 - felső pologi, debari, sztrugai, ohridi és preszpai alldialektusok
 - drimkoli-golo brdói alldialektus
 - vevcsani-radosi alldialektus
 - malo rekai (galicsniki) alldialektus
 - rekai (zsirovnica) alldialektus
- délkeleti dialektus
 - stipi-sztrumica alldialektus
 - tikvesi-mariovói alldialektus
 - malesevói-pirini alldialektus
 - déli dialektusok
 - szoluni-vodeni (alsó-wardari) alldialektusok
 - szeri-lagadini alldialektus
 - koszturi-korcsai alldialektusok
 - korcsai alldialektus
 - koszturi alldialektus
 - nesztrami-kosztrenarijai alldialektus
- északi dialektusok²⁴

Az öt tárgyalt területből *Stip* és *Radovis* környéki beszélők a délkeleti *stipi-sztrumica* alldialektushoz, *Kicsevo* környéke és *Porecse* beszélői a nyugati terület centrális alldialektusaihoz, a Bigorszki Monostor környékének beszélői pedig a nyugati periferiális terület *rekai (zsirovnica)* alldialektusához tartozik.

A szoros kapcsolat miatt a nyelvi dialektusok tájegységeire alapozta Rodna Velickovszka a széles körben fennmaradt archaikus rituális énekes hagyomány tájegységeinek meghatározását.

Az Észak-Macedón Köztársaság területén három nagyobb egységet különített el:

- nyugati,
- délkeleti és
- északi terület.

²³ Видоески-Марковиќ, 2008: 32, 107.

²⁴ Видоески-Марковиќ, 2008: 38.

Ezek alcsoportjai a következők:

- nyugati énekes régió
 - központi rész
 - szkopjei-veleszi terület
 - prilepi-bitolai terület
 - kicsevói-porecsei terület
 - periferiális rész
 - felső-pologi csoport
 - debari (vagy mijak) csoport
 - ohridi-preszpai csoport
- délkeleti énekes régió
 - malesevói-pijaneci csoport
 - stipi-sztrumicai csoport
 - tikvesi-mariovói csoport
 - dojrani-gevgelijai csoport
- északi énekes régió
 - észak-pologi falvak és Szkopszko Crnogorje (Szkopjei Feketehegy)
 - kumanovói-kratovói csoport
 - Ovcse Pole és Kotorlak²⁵

A tárgyalt terepek közül *Stip* és *Radovis* környéke a délkeleti énekes régió stipi-sztrumicai csoportjához, *Kicsevo* és *Porecse* környéke a nyugati énekes régió központi részének *kicsevói-porecsei* területéhez, a Bigorszki Monostor környezete pedig a nyugati énekes régió periferiális részének debari (vagy mijak) csoportjához tartozik.

A falvak és városok jellemzésénél három időbeli ponton követett statisztikai leírások adatait is alapul veszem. Ezek használatát a viszonylag gyér középkori-újkorai információforrás és az évszázadok során megfigyelhető nagy mennyiségű etnikai mozgás is indokolja:

1. 15-16. századi, a falvak lakosságszámát, vallási és etnikai hovatartozását leíró török összeíró *defterek*;²⁶
2. 1896-os és 1900-as útleírások, statisztikák, etnikai jellemzések Gyorcse Petrov és Vaszil K'ncsov tollából;²⁷
3. 2001-es census alapján készült, 2002-ben publikált népességfelmérés adatai.²⁸

²⁵ Величковска 2008: 61–62.

²⁶ Ѓорѓиев; Стојановски 2001.

²⁷ Петров 1896, Кънчов 1900.

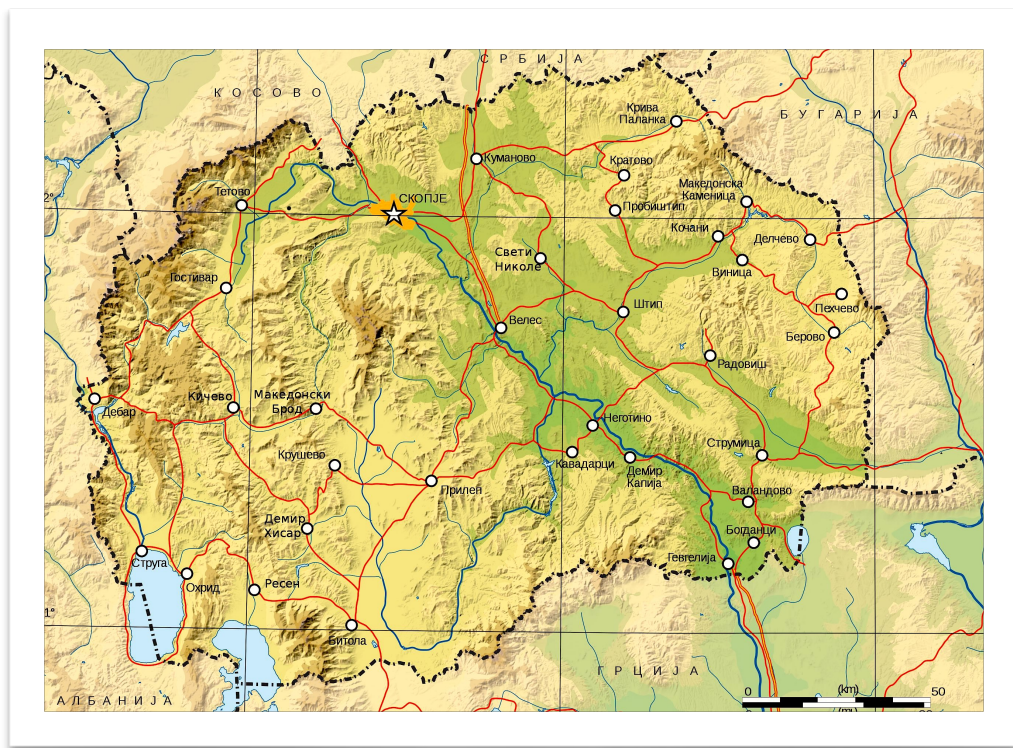
²⁸ Државен завод за статистика: <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=31> Letöltés dátuma: 2013.10.10.

A mai lakosságszám képét némileg árnyalja a tény, hogy Macedóniában a lakosság nagy része szkopjei, emellett pedig van ingatlanja valamely faluban, általában a szülőfalujában.²⁹

Stip és környékének néprajzi sajátosságai

A Kelet-Macedóniában fekvő *Stip* és *Radovis* városa alapvetően különbözik a Nyugat-Macedón területektől. A Thesszalónikét (Szolunt) Közép-Európával összekötő fontos kereskedelmi útvonalon való fekvésük mozgalmasabb, sokszínűbb és gazdagabb életet biztosított az itt lakók számára. Míg a tárgyalt nyugat-macedón városok falusias jellegűek, a mijak régióknak pedig városközpontja sincsen, addig e területen jelentősebb városokról beszélhetünk, melyek a 19. századra szellemi központokká fejlődtek.

Stip és környékének területét az *Ovcse Polei*, a *Kocsani* és a *Lakavicai Medencék* háromszöge határozza meg. A terep magába foglalja a *Placskovica* hegység egyes részeit kelet felől, a *Kriva Palánkai Medencét* délkelet felől, *Ovcse Polét* (Juh Mezőséget) északnyugatról és a *Bregalnica* völgyének sík részét északról.

3. ábra: Macedónia domborzati térképe

²⁹ Informátor: Dimitar Pandev, egyetemi professor.

A *Stip* és *Radovis* határán fekvő *Jurukluk*, a forrásirodalmakhoz igazodóan a Radovisi káza kapcsán kerül majd említésre. A kisázsiai türkmén törzsből eredeztethető *jürük* népcsoport mindig elzárt közösségben élt *Stip* és *Radovis* környéki területek *határán*. K'ncsov statisztikai lótenyésztéssel foglalkozó népcsoportként említést tesznek róluk, de számarányukat külön nem tüntetik fel, a török lakossághoz sorolják őket.³⁰

Stip városát az említett *Nagy Útnak* nevezett útvonalon kívül több más fontos út is keresztezte, ennek köszönhetően több régió közötti összekötő szerepet játszott. E tulajdonságát a mai napig megtartotta.³¹

Stip város és *Radovis* területe is rendelkezik a szlávok bejövetele előtti történettel. *Stip* esetében a városnév antik eredetű, és forrásaink is vannak a szlávok előtti időkből, *Radovis* elnevezése és szlávok előtti története viszont nagyrészt homályba vész.

Stip és környékének történetéből annak *szakrális volta* tűnik ki. A Kr.e. 3. században Polyaeus³² azt írja *Astibo városról*, hogy a Paión királyokat az itteni folyó vizével kenték fel.³³ *Stip* városától 12 km-re található a 6. századtól működő Bargalai Püspökség épületegyüttese, bazilikájának impozáns romjai, mely terület ma fontos régészeti kutatóterep. A szlávok bejövetelükkor a bazilikát lerombolták. A bazilika mellett épült a Szent György templom, mely ma Macedónia egyik legrégebbi ép temploma. Építésének időpontja egyes kutatók szerint a szlávok keresztény hitre térésének időszakára, a 9–10. századra, mások szerint pedig a 11–12. századra esik.³⁴ Ezen a környéken, a *Bregalnica*-folyó mentén kezdődött meg Szent Cirill apostoli tevékenysége is.³⁵

A szláv *Sztrimon*,³⁶ más forrásokban *Sztrumjan* törzs a 7. század folyamán települt be a mai *Sztrumica* környékére és a *Bregalnica* folyó völgyébe, ahol a 9. század elejéig független szláv hercegséget alkotott. Egyes területek ekkor kaptak szláv elnevezéseket, így lett *Proбата*³⁷ *Ovcse Pole*, *Bargala Bregalnica*, *Astibo pedig Stip*.³⁸

³⁰ К'нчов 1900: 235, Петров 1896: 649–650, Андонов-Полжански 1984: 100. A macedón nyelvben nincs ü hangzó, a *jürüköket juruknak* nevezik.

³¹ Апостолоски 1986: 13–14.

³² Πολυαινος Smith 1870: Polyaeus szócikk.

³³ Tomaschek 1893: 19, 51, Музеј во Штип: <http://www.stipmuzej.com.mk/postavki/2011-05-15-18-47-56> Letöltés dátuma: 2013.08.10.

³⁴ Панов 1982: 45, 49, Расолкоска-Николовска 1970: 222, Апостолоски 1986: 129, a Bregalnica Püspökség honlapja: <http://www.bregalnickaeparhija.org.mk/index.php/2014-03-17-20-33-02/2010-01-15-21-58/50-2010-01-14-16-08-48>. Letöltés dátuma: 2015.02.18.

³⁵ Панов, Б. 1982: 56.

³⁶ Στρυμώνιοι.

³⁷ Πρόβατα.

³⁸ Панов, Б. 1982: 46–47.

A 10. és 11. század fordulóján *Stip* a *Bregalnica* fontos, várral megerősített védelmi pontja volt, Sámuel birodalmának szélén. Az erőd maradványait a lakosság ma *Iszár-nak* nevezi. A 12. században kezdődött meg a *Bregalnica* völgyében a városok jelentős fejlődése és a nemzetközi kereskedelem pezsgése.³⁹

A török hódoltság kezdetétől nagyszámú török lakosság betelepítése indult meg.⁴⁰ Ekortól *Stip* orientális típusú nagyvárossá fejlődött. Törökös stílusát később, a 19. században Jovan Cvijic és Petrov is hangsúlyozza.⁴¹

A 16. századra a város már a *Stipi káza* három *náhiijének* a *Stipi*, a *Kocsani* és a *Kumanovói náhiijének* fő központja volt.⁴² Evlia Cselebi 1662-ben 27 dzsámiról, 7 tekeről, 1 kétemeletes karavánszerájrról, 7 kocsmáról, 2 amamról (nyilvános fürdő), 450 üzletről és 1 fedett piacról tesz említést.⁴³

Petrov leírása szerint a *Bregalnica* völgye volt a *Stipi káza* éléskamrája, melyet „a káza legjókedvűbb részé”-nek nevez. Jellemzéséből a vidék szerencsés adottságúnak tűnik, mert a *Bregalnica* völgye és *Ovcse Pole* egymást kiegészítették: sok tavaszi eső esetén *Ovcse Pole*, kevés tavaszi eső esetén a *Bregalnica* völgye adott jó termést. A káza nagy mennyiségű első osztályú búzát és árpát, kukoricát és egyéb gabonát adott el.⁴⁴

A 19. és 20. századi adatok szerint *Stip* nagyvárosi, szellemi központ volt. A 19. században sok *stipi* lakos támogatta az anyanyelvű könyvek nyomtatását, például a felvilágosodás első macedón szerzőjének tekintett Joakim Krcsovski Budán nyomtatott *Különb fële tanulságos okítások*⁴⁵ című könyvének nyomtatási költségeit. 1868-ban pedagógiai iskola nyílt a városban.⁴⁶

Vardar Macedónia részeként *Stip* 1919-től a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett. Az első világháború alatt szörnyű járványok pusztították a lakosságot. Az 1920-as években a nehéz körülmények ellenére *Stip városában* virágzott a különféle mesteremberek tevékenysége (szabók, cipészek stb.) 1919-től *Stip* városában különféle tánc-egyesületek és drámacsoportok, sőt zenei társaságok is alakultak. Macedónia első operaelőadása, Ruggiero Leoncavallo *Bajazzók* című operája, *Stip* városában került színre, 1925 augusztusában. A II. világháború utáni Jugoszlávia idejében *Stip* városában a tex-

³⁹ Панов, Б. 1982: 64, 83, Петров 1896: 651–656.

⁴⁰ Штип низ историјата: http://www.stipmuzej.com.mk/publikacii/page_flip.swf Letöltés dátuma: 2013.10.10. Апостолоски 1986: 194.

⁴¹ Апостолоски 1986: 20–24, Петров 1896: 651–656.

⁴² Соколоски 1974: 124.

⁴³ Апостолоски 1986: 20–24,

⁴⁴ Петров 1896: 647–649.

⁴⁵ Различни поучителни наставленија.

⁴⁶ Штип низ историјата: http://www.stipmuzej.com.mk/publikacii/page_flip.swf 2013.10.10.

tilipart fejlesztették, ma pedig *Stip* a ruhagyártás központja. A Macedón Köztársaság második legjelentősebb állami egyetemének központja is itt található meg.⁴⁷

Viseleteinek sajátosságai szerint – a Petrusseva féle klasszifikációt követve – *Stip* és környete a két fő csoport közül a közép-balkáni régióba, annak vardari csoportjába, azon belül a közép-vardari alcsoportba tartozik. E területnek elkülönül a felső-vardari, *brsz-jak* régió többi területeitől.

A viselettípus a következő földrajzi területeken terjedt el: *Babuna* hegy, *Tikves* hegy, *Ovcse Pole*, *Kocsani Mezőség*, *Lakavica* és *zletovói-kratovói* régió. Úgy tűnik tehát, hogy a viselettípusok táji tagozódása eltér a nyelvi és a zenei típusterületektől, és magába foglalja a Vardaron túli nyugati területeket. A *babunai* és az *ovcse polei* viseletek hasonló jegyeket mutatnak.⁴⁸

A terepen a viseletek könnyűek és egyszerűek, viszonylag kevés öltözékelemmel. A díszítések egyszerűek és nem használnak erős színeket.

A *babunai* női öltözet részei a csíkszegélyes vászoning, a csikos mintás hosszú gyapjú mellényből, a széles, díszes gyapjú öv (*dzunica*) és gyapjú szőtt kötény, egyszerű, egyenes díszítéssel. A téli öltözet a szörmés *tyurdija*, amely lehet rövid vagy hosszú.⁴⁹

A *babunai* férfi viselet részei a fehér, széles, térdig érő ing, a fehér vászon gatyaszárak, a szélesen szőtt, csíkdíszítéses öv, a csíkdíszítéses rövid mellény, díszes szegéllyel és a piros-fehér csikos kötény.⁵⁰

Különleges juhász öltözék a *kepare*. Ez a kecske-gyapjuszálból vastagon szőtt öltözék a juhász állandó társa, amely megvédi az esőtől és hidegtől, a mondás szerint „a *kepare* a juhász háza”.⁵¹

Ovcse Pole viseletének összeállításában hasonló a *babunai*hoz, a díszítésekben vannak különbségek. A vászon ingen különféle színű csíkdíszítések, a karokon csíkszegélyek vannak. A mellény szűken van övezve, gazdagon díszített övvel, alja felé pedig harangszerűen öblösödik. A köténybe csíkokat és geometrikus díszítéseket szőnek.⁵²

⁴⁷ Апостолоски 1986: 20–24, Штип низ историјата: http://www.stipmuzej.com.mk/publika-cii/page_flip.swf Letöltés dátuma: 2013.10.10

⁴⁸ Петрушева 1996: 153.

⁴⁹ Петрушева 1996: 153.

⁵⁰ Петрушева 1996: 153.

⁵¹ Петрушева 1996: 153.

⁵² Петрушева 1996: 153.

Ovcse Pole területén a speciális juhász öltözet a *kuntes*, melyet a juhász a hátára vet, éjjelente pedig takaróként használ, és a rendkívül meleg *kozsu*. Az *ovcse polei* mondás hasonló a *babunaihoz*: „a juhász *kuntes* nélkül, olyan, mint ház nélkül”.⁵³

A *Stip* környéki lakosság a délkeleti dialektuscsoport *stipi-sztrumicai* aldialektusát beszéli. Ezt a dialektust viszonylag nagy területen beszélik.⁵⁴

A rituális énekes hagyomány tekintetében a *stipi-sztrumicai* terület gazdag, ebből is kiemelkedik *Stip* és vidéke. A *Stip* környezetében, a Rodna Velicskovszka által kutatott falvakban a legszebb példák a *dodola* énekekre, (pl. *Dudularka*, *boga mole*) az aratási énekekre, valamint a menyegzőhöz kapcsolódó énekekre találhatók.⁵⁵ A hat etnikai régióból a vizsgált terep a *sztrumicai-mesztai* énekes régióba tartozik.⁵⁶ *Stip* városa, *Ovcse Polével* érintkezve az énekes hagyomány szempontjából is két terület határán fekszik.

A statisztikai adatok *Stip* városát a 19. század végén többnemzetiségű, nyüzsgő városnak mutatják.

A karácsony ünnepi szokások kapcsán vizsgált falvak lakosság száma különbözőképpen alakult fejlődött az évszázadok során. *Csardaklija* falut a török defterek nem említik, 1900-ban 36 lakosa volt, mára pedig nagyobb faluvá nőtte ki magát. *Kozjak* faluban a 19. század végére láthatóan megnőtt a török lakosság száma, ugyanakkor mindig állandó nagyságú macedón lakossággal rendelkezett. Ma teljes egészében macedón falu. *Piperovo* a 19. századig egyenletes macedón lakossági képet mutat, párhuzamosan a török lakosság folyamatos beköltözésével. Mára alig néhányan lakják. *Kucsicsino* az egyetlen falu, amelynek lakossága a mai napig egyenletesen növekedő tendenciát mutat, mindvégig macedón keresztény lakossággal. Hozzáteendő, hogy a 16. század második felében csak *Stip* városában a muzulmánok egynegyede iszlamizált keresztény volt, de az iszlamizáció a falvakat sem kerülte el. Ennek fényében a statisztikai adatokban látható keresztény lakosság szám csökkenés és a muzulmán lakosság szám növekedés más értelmezést kap.⁵⁷

Kicsevo és környéke valamint a Kopacska terület néprajzi sajátosságai

A keleti területekkel összehasonlítva Nyugat-Macedónia terepei elzártabb és elmaradottabb életformát mutatnak. Itt nem találunk olyan fejlett városközpontokat, mint Ke-

⁵³ Петрушева 1996: 153–154.

⁵⁴ Видоески 1996: 31, 38.

⁵⁵ Величковска 2008: 90.

⁵⁶ Паликрушева 1996: 13–15.

⁵⁷ Itt jegyzendő meg, hogy Petrov és K’ncsov statisztikai néhol túlságosan nagy különbségeket mutatnak.

let-Macedóniában. A három nyugati terepen Kicsevo a legvárosiasabb központ, azonban e helység sem mutat igazi városi jellegzetességeket története folyamán.

Nyugat-Macedónia szellemi életéről viszont nem mondható el, hogy ne rendelkezett volna jelentős központokkal az évszázadok folyamán. *Kicsevo* terület szellemi központjának, az 1316-ban felépített „Szeplőtelen Szűz” monostornak az iskolájában tanult az a két író, akiknek a macedón nyelv első írásos művei köszönhetőek, a Stip kapcsán már említett Joakim Kresovszki, valamint Kiril Pejcsinovic.⁵⁸ *Podviszen* indult el elsőként, 1943-ban macedón nyelvű iskolai oktatás. Az iskola épülete ma is áll.

Maga a monostor a terület fontos, messzire ható szellemi központja ma is, amelynek ünnepeire tömegesen jönnek el a régióból és távolabbi, különösen mijak vidékekről.

A török időkben az iszlamizációs hullám e területet sem kerülte el. Ezért a *Kicsevóimedence* etnikai összetételére, a mijak régióhoz hasonlóan jellemző az iszlam vallású macedón lakosság jelenléte. Emellett a körzetben ma nagyszámú albán lakosság is él.⁵⁹

Kicsevo és körzete, *Kicsevija*, a magas hegyek által körülvevett *Kicsevóimedencében* helyezkednek el. *Kicsevo* környékét a *Polog* területtől a *Bukovika*-hegy, a *mijak* körzettől a *Bisztra*-hegy, a *Debari-medencétől* a *Sztogovo*-hegy, *Demir Hiszartól* a *Luben-hegy*, *Prilep* körzetétől a *Buseva*-hegy, *Porecsétől* pedig a *Peszjak*, a *Cseloica* és a *Dobra Voda* határolja el.⁶⁰

Kicsevo körzete brszjak régió, a magukat ma is brszjaknak tartó lakosság a *berzit* szláv törzsről kapta nevét. A brszjakok és a brszjak régióba is kirajzott mijakok hagyományosan nem kedvelik egymást, ennek a mai napig hangot adnak.⁶¹

Kicsevo környezetében található, de mindig is elkülönült néprajzi térséget alkotott *Porecse*. A *Kicsevói káza* 1900-ban két náhijére oszlott, a *Kicsevói* és a *Porecsei náhijére*. *Porecse* a brszjak terepen belül ma is elkülönült egység.⁶² *Kicsevo* környezetében található egy kis terület, amely brszjak terület, de megélhetési módját tekintve szintén bizonyos fokig elkülönült, ez a *Kopacska* terület. Petrov, K'ncsov és 1935-ben Toma Szmiljanics is külön egységként említi.⁶³

A vízkeresztű ünnep szokásanyagát adó helységek ezen a területen találhatóak. *Kopacska* (vagy *Kopacsija*), amely *Kicsevótól* mintegy 15 km-re helyezkedik el és a *Treszka* folyó forrása, illetve a folyó köré épült. *Kopacska* falvai *Izvor* (jelentése: forrás, itt ta-

⁵⁸ Приличев; Конески 1974: 7, Петковска 2012: 9.

⁵⁹ Тренески, 2001: 13.

⁶⁰ Петров 1896: 472, Смиљанић, 1935: 341.

⁶¹ Петров 1869: 476 és saját terepmunka.

⁶² К'нчов 1900: 224.

⁶³ Петров 1896: 479, К'нчов 1900: 224. Смиљанић, 1935: 342.

lálható a *Treszka* forrása) *Dusegubica, Klenoec, Popoec, Malkoec, Ivancsista, Lavcsani* és *Podvisz*.⁶⁴

Kopacska területre is jellemző Macedónia általános jellegzetessége, a terület nagy részének hegyekkel sűrűn tagolt volta, mely kevés megművelhető földterületet eredményez. Keleti terepeken, mint a *Bregalnica* völgye vagy *Ovcse Pole*, földművelésre alkalmas területek találhatóak, ezzel szemben Nyugat-Macedóniára az állattartás jellemző. *Kicsevo* körzetében 1896-ban egyes termények, más vidékekhez viszonyítva, a nyolcszorosába kerültek.⁶⁵

Sajnos azonban az állattartás sem tudott magas szintre fejlődni a gyakori rablások miatt. A 19. században a megélhetés nehéz voltából következően a legelterjedtebb megélhetési forrás a vendégmunka volt. Ez a jelenség teljes Nyugat- és Délnyugat-Macedóniára jellemző volt, így a recai régióra és *Porecsére* is. A vendégmunkás élet tematikáját a folklór anyagban is megtaláljuk. Györgyi Zdravev a brszjak viselet egyes részeinek díszítésében megjelenő növényi és virágmotívumokat a Vajdaságban és Romániában dolgozó vendégmunkások által hozott hatásnak tulajdonítja; a *porecsei* húsvéti játékok egyikében meghalt vendégmunkást siratják; a macedón folklór talán leghíresebb orója, a *Teskoto* expresszivitása a vendégmunkáról hazatért mijak férfiak érzéseinek táncban való kifejeződése.⁶⁶

A megművelhető földterület növelésére *Kopacska* lakói sajátos módszert alkalmaztak. A bozótos területeken felgyújtották a fákat, bokrokat. Ezután az égésterméket, hamut egy kétéves munkafolyamat során összedolgozták a földdel, így jó minőségű termőtalajt kaptak. A két év alatt az ásás, kapálás jellegzetes hangja már messziről megütötte az arra utazók fülét, ezért a *kopa* (ás, kapál) szóból *Kopacsának* nevezték el a területet.⁶⁷

Kicsevo város történetéről az antik időktől kezdve vannak forrásaink. Az ókorban *Uzskana* nevű nagyváros feküdt e területen. Az archeológiai kutatások azt mutatják, hogy a római időkben az egész környék lakott volt és fejlett úthálózattal rendelkezett. A várost és az infrastruktúrát minden bizonnyal az 518-as földrengés pusztította el. A területen szláv törzsek alapítottak új városokat. *Kicsevo* körzetében az állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó *berzit* vagy *brszjak* törzs telepedett le.⁶⁸

Talán nincs még egy város, amelyik ilyen sok, egymástól eltérő néven szerepel a különböző forrásokban. 1018-ban II. Bazileosz bizánci uralkodó rendelete *Kicavisz* néven

⁶⁴ Тренески, 2001: 12–16.

⁶⁵ Петров 1896:478.

⁶⁶ Здравев 1996: 177. A vendégmunka desztinációja főként Románia (Petrov: Valahia) és Szerbia volt. Петров 1896: 476–478.

⁶⁷ Петров 1896: 480–481.

⁶⁸ Китевски 2012, Кајдамов 1995.

említi, a középkor folyamán az Ohridi Érsekséghez tartozó terület *Kitszavin* és *Kitscavin* neven olvasható, Teofilakt ohridi érsek *Kittava*, Akropolit bizánci történétíró pedig *Kicavin* és *Kicaveosz* néven említi. A középkorban, Milutin király idejében *Kicsava* néven lehet olvasni róla. A törökök a területet Márkó király halála után, a 14. század végén foglalták el. Egy 15. századi említés után a 17. században, az oszmán utazó és geográfus, Hadzsi Kalfa ad hírt róla, *Kircsovo* és *Fircsovo* néven. *Kázaként* először III. Szelim 1798-as rendeletében találjuk *Krcsovót*. J. G. Hahn osztrák utazó 1867-es térképén *Krstevóként* jelöli meg a várost.⁶⁹

Vuk Karadzics szerb nyelvi reformer a *Krcsova* és *Kicsava*, az 1860-as években A. Hilferding a *Krcsovo* megnevezést használja.⁷⁰

A népi eredetmagyarázat az elnevezést a mai város dombján levő erődhez kapcsolja. Eszerint Volkasin király, Márkó király apja építtetett Kita nevű lányának erődöt a város felett. Az ő neve után a várat *Kitina* erődnek, a várost *Kitin* városnak nevezték el. Később a vár alatt létrejött kerület *Kita* (vocativus: *Kite*, *Kicse*) után kapta a Kicsevo nevet.⁷¹

Kicsevo körzetében a 20. század első felének legfontosabb eseményei a keresztény lakosság krusevói központú Illés-napi felkelésben való részvétele, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részévé válás, majd a második világháború alatt Olaszország, majd macedón és albán partizánok általi, később bolgár ellenőrzés.⁷²

Macedóniában a falusi lakosság városokba való beáramlásának későbbi megindulása miatt sok falusias jellegű várost találunk. Emiatt sokan még Szkopjét is „nagy falu”-ként emlegetik.⁷³ Ez a helyzet *Kicsevóval* is, melynek múltja is falusias helysége utal.⁷⁴ Ez a tulajdonsága a mai napig jellemző, melyet lakosai is hangsúlyoznak.⁷⁵

A *Kicsevo* környéki magaslati falvak kétlaki, félig *Kicsevóban* élő lakosokat számlálnak. Vízkeresztkor látható a faluhoz kötődő lakosok magas száma.

⁶⁹ Китевски 2012, Кајдамов 1995.

⁷⁰ Китевски 2012, Кајдамов 1995.

⁷¹ Шукарова 2008: 123., Китевски 2012, Кајдамов 1995.

⁷² Чакарјевски 1985: 55.

⁷³ Informátor: Panda Sztojanovszka, szkopjei lakos.

⁷⁴ Petrov 1896-os leírása szerint a Kicsevói káza központi helye a Kicsevo nevű kicsi város, amely származását, külső és belső formáját tekintve tulajdonképpen egy nagy falu. Bővülése annak köszönhető, hogy a környező falvaknak szüksége volt egy központi árucserre helyre. Petrov leírásában Kicsevo házait, építészetét, az emberek öltözködését és viselkedését tekintve falusias jellegű volt. Egyszerű, fa elárusító helyekből álló piacára csupán a vásár napjára érkeztek a kofák a közeli falvakból. Петров 1896: 478–479.

⁷⁵ Informátor: Bosko Treneszki, dusegubikai lakos.

A terület etnikai és viselettípusbeli regionalizációinak alapján a brszjak régió része, ugyanakkor elhelyezkednek benne kisebb mijak oázisok.⁷⁶

Kicsevo és *Porecse* viseleteinek sajátosságai ma közelednek egymás felé, de a múltban nagyobb eltérést mutattak.⁷⁷ A női viselet itt a hosszú tunikaszerű, világos piros és sárga színnel sűrűn hímzett ing, e fölé jön a *klasenik*, az ujjatlan, fehér nemezéből készült, kissé derék alá érő és főleg a szegélyek mentén sűrűn díszített mellény. Dereukat hosszú fekete vászon övvel kötik át. A kötényen egyenes díszítések vannak, melynek színei harmonizálnak az ing és az öltözet többi részeinek hímzésével. A fejen *tulben van*, fehér vékony vászonból, üveggyöngyökkel díszítve. Az idős asszony fekete *tulbent* visel.⁷⁸

A férfi viselet *Kicsevo körzetében* és *Porecsében* mindig nagyon hasonló volt. Az állattartó, hegyi viseletekre jellemzően, minden ruha vastag anyagból készült. A viselet részei a gyapjú ing, a szélesen szőtt öv, a vörös gyapjú *dzsamadan* (mellény), fekete kisékonya, fehér vagy fekete gúnya, fehér nadrág a legényeknek és fekete a házas férfiaknak, akik csak ünnepnapon viselték a fehéret; általában tarka harisnya, a fejen pedig fekete fejfedő (*kecse*).⁷⁹ Az ünnepi viselethez tartozik a *fermele*, amely sötétlila nemez mellény.

A régi rituális éneklés jellegzetességeit tekintve *Kicsevo* környéke a nyugati régió központi részéhez, azon belül a *kicsevói-porecsei* területhez tartozik. Itt az éneklés sok archaikus vonást megőrzött. 2008-ban a legfőbb kalendáris ünnepekhez kapcsolódó rituális éneklés még élt. Ezek közül kiemelkedik – különösen *Kicsevo* körzetében – a vízkereshti ünnepléshez kapcsolódó ének repertoár (*vodicsarszki peszni*) gazdagsága. Az egész területre jellemző a műfaji és formai sokszínűség. Nyomokban fellelhetők esőkérő énekek, *dodole* és *liljacse* néven. A kalendáris énekek mellett nagy gazdagságot mutat a menyegzőhöz kapcsolódó énekes hagyomány.

Kicsevo város összetételének változására a muzulmán lakosság bővülése, az iszlamizáció erős hulláma, később az erős albán jelenlét jellemző. *Drugovo* Petrov 1896-os leírásában albán (arnót) lakosságból frissen szerveződött település volt. Lakosságát Petrov élösködőnek írja le, amely „a környező macedón falvak hátán éllelmezi magát”. Ma *Drugovo* jelentős nagyságú agglomerációs falu, amely a terepmunka adataiból láthatóan a környező hegyi falvak macedón lakosainak leköltözésével bővült.⁸⁰ *Dusegubica Lavcsani* és *Podviz* lakosainak nehéz körülményeiről, a falu téli nehéz elérhetőségéről,

⁷⁶ Здравев 1996: 177, Петрушева 1996: 150. Паликрушева 1996: 13. Lásd Macedónia etnikai régióinak térképén.

⁷⁷ Тренески 2001: 23.

⁷⁸ Петрушева 1996: 150.

⁷⁹ Тренески 2001: 25.

⁸⁰ Петров 1896: 473.

számos közlekedésről már a 19. század végi statisztikák is írnak. Ez az oka a falvak máig tartó elnéptelenedési folyamatának.⁸¹

Petrov szerint 19. században az albán (arnót) lakosság beköltözése folyamatos volt. A letelepülő családok főleg *Debar* környékéről érkeztek.⁸²

Radovis és környékének néprajzi jellegzetességei

A macedón kalendáris szokásanyag diffúziójára jellemző, hogy a vízkereszt hagyománya a nyugat-macedóniai, a Lázár szombat hagyománya pedig a kelet-macedóniai terepeken gazdagabb. Ezért vizsgáltuk a vízkereszt ünneplését az egyik leggazdagabb szokáskörrel rendelkező nyugat-macedón terepen *Kicsevo* körzetében, Lázár szombat ünneplését pedig a kelet-macedóniai *Radovis* környékén. A *Radovis* körzetében, *Inyevó* faluban megőrzött Lázár napi hagyomány Macedóniában is ritkaságnak számít, mivel ma már csak néhány faluban lehet élő lázározással találkozni. Az *inyevói* lázározás szokását a Stipi Goce Delcsev Egyetem népzene kutatója is rögzítette terepmunkája során.⁸³

Radovis a nyugat-macedóniai *Stipnél* lényegesen kisebb város. A *Sztrumica*-folyó völgyében helyezkedik el, amely három egymással összekapcsolódó medencéből áll: a *radovisi*, sztrumicai és a petricsi medencéből. Az utóbbi a Bolgár Köztársaság területén található.⁸⁴ A mai *Radovis Község* nagy részben illeszkedik a volt *Radovisi* káza határaihoz, amelyek nagy részben természetes határok. Észak felé a *Placskovica*-hegy, északnyugat vagyis *Stip* körzete felé a *Jurukluk*, nyugat felé a *Konecska*-hegy, dél és délkelet felé a *Gradeska*-hegy és a *Szmrdes*-hegy egy része fekszik.⁸⁵

A *sztrumicai-mesztai* régió forgalmas nemzetközi útvonalon helyezkedik el, ebből következően mozgalmas és sokszínű. Petrov földrajzi-statisztikai leírásában, a viseletek valamint a rituális ének hagyomány tipologizációjában megjelenik a sokszínűség, a helyi sajátosságok különbözősége. Petrov szerint *Radovis* körzetének egyes részei, a *Placskovica*-hegy déli oldala, a *Konecska*-hegy déli oldala, a *stipi-radovisi* lapályos rész keleti fele, a *Lakavica* és a *Radovisi Mezőség* mind különböző karakterűek.⁸⁶

Radovis város és a környező terület 167-től a Római Birodalom Macedónia provinciájához, a birodalom szétesése után pedig a Kelet-római Birodalomhoz tartozott. E terü-

⁸¹ Петров 1896: 473.

⁸² Петров 1896: 473–475.

⁸³ Ангелов 2012.

⁸⁴ Пандевски; Стоев-Трнката 1969: 13.

⁸⁵ Панов, М. 1984: 6–7.

⁸⁶ Петров 1896: 662, Петрушева: 1996: 155, Величковска 2008: 90.

leten a szláv törzsek beáramlása és letelepedése a 6. századtól a 7. század elejéig tartott.⁸⁷

A város eredetéről nincsenek pontos adataink. Elnevezése minden bizonnyal szláv eredetű, amelyről a helyi lakosság szóbeli emlékezete szolgál adatokkal. Már Petrov hírt ad a mintegy 20 km-re fekvő *Koncse* falu népi tudatában fennmaradt múltbeli jelentőségéről. Az eredettörténeti elbeszélés szerint *Radovis* valaha nem létezett, ekkor *Koncse* megerősített város volt, egyben a terület központja. A vár Rada fejedelemszonyé volt, aki az erődből harcolt a területre beáramló török ellen. Az erőd és a folyó közötti titkos földalatti járatot a törökök kifigyelték. Néhányan belopódtak az erődbe, kinyitották a kapukat, és a várba beáramlottak a törökök. A fejedelemszonyt megölték, a várat pedig lerombolták.⁸⁸

Sámuel cár uralkodásának idejéből Macedónia területén több várról, erődítményről van adat, amelyek szerint a *szkopjei*, *stipi* vagy a *sztrumicai* erődök körül virágzó élet volt. *Radoviste* vára a *sztrumicai* erőd vezetése alá tartozott.⁸⁹

Az első említés *Radovistéről* II. Bazileosz rendeletében található 1019-ben. Eszerint *Sztrumica püspöki székhelyhez* tartozott *Radoviste* és *Koncse*. A mai *Koncse* falu ekkor még jelentős város volt, Szent Istenszülő monostorával. *Radovis* már ekkor sok szállal kötődött a kereskedelmi útvonalon délebbre elhelyezkedő *Sztrumicához*. Később, a középkor folyamán regionális központtá nőtte ki magát, e szerepét a török időkben végig megtartotta.⁹⁰

A török uralom kezdete ezen a területen nagy valószínűséggel az 1382–1383 évekre esik. Ekkortól indult meg a török és jürük lakosság betelepítése.⁹¹

Az egykori vár nyomai a mai *Radovis* északi részén találhatóak, a *Radovis* folyó mentén. *Radovis* városa a középkori lakott terület maradványaira épült fel. Köveit a török időkben lakóházak és középületek építéséhez használták fel. A valahai vár lábánál elterülő későközépkori temető temploma koraközépkori alapokra épült.⁹²

Radovis város jelentősége írásos említésekből is kitűnik. 1797-ben egy francia diplomata, a 19. század első évtizedeiben pedig jelentős számú európai utazó ír *Radovisról*, és hangsúlyozzák fontos összekötő útvonalon való fekvését.⁹³ Ebben az időben *Stipnél* kisebb jelentőségű, de szintén többnemzetiségű, mozgalmas város volt. Petrov tiszta, kockaköves utcákról, hat török dzsámiról, a nyugati városrészben található Szent Illés

⁸⁷ Андонов-Полјански 1984: 95.

⁸⁸ Петров 1896: 665, Андонов-Полјански 1984: 95.

⁸⁹ Миневски 2013: 10.

⁹⁰ Пандевски; Стоев-Трнката: 1969: 63, Андонов-Полјански 1984: 97–99.

⁹¹ Андонов-Полјански 1984: 100.

⁹² Микулиќ 1996: 269–270.

⁹³ Андонов-Полјански 1984: 103–104.

templomról, a vár körüli Fehér templom maradványairól, az Istenszülő templomról, az Ilinica templomról és a Vártól távolosó Arkangyal templomról ír.⁹⁴

Az etnikai csoportok (török, macedón, cigány) egymás mellett élését Petrov békésnek írja le. Ezt a kisebbségi macedón lakosok macedón-török kétnyelvűsége és a törökök valamelyes macedón nyelvi ismerete is megkönnyítette. Kivételként jelöli meg a jürük lakosságot, amely elzárt közösségekben élt, és nem volt jó viszonya a macedónokkal, nyelvüket sem beszélte.⁹⁵

Stiphez hasonlóan a *Radovisban is viszonylag pezsgő szellemi élet volt*, Joakim Krcsovszki *Különb féle tanulságos okítások* című könyvének kiadását a *radovisi* lakosok közül is többen támogatták.⁹⁶

Annak ellenére, hogy *Radovis* kereskedelmi útvonalon feküdt, Petrov leírásában inkább mezőgazdasági, mint kereskedővárosként jelenik meg. A lakosság viszonylag tehető volt a mák- és dohánytermesztésből, valamint a bortermelésből fakadt. Áruikat főként *Sztrumicába* és *Stipbe* adták el. A vendégmunka Nyugat-Macedóniával összehasonlítva elenyésző mértékű volt. Helyi foglalkozásként előfordult a szénégetés és mészégetés. A dohánytermesztés a vidéknek ma is jelentős megélhetési forrása, *Inyevo* lakosságának nagy része ma is ebből él.⁹⁷

A tehetősebb *radovisi* lakossággal ellentétben a parasztság helyzete nem volt fényes. A város körüli falvak lakosságának nagy része, Macedónia több más területéhez hasonlóan még a 19. században is a török feudális rendszertől függő jobbágyi státuszban élt.⁹⁸

A 19. század végi és 20. század eleji felkeléseknek *Radovis* város és az azt körülvevő falvak aktív részesei voltak, a balkáni háborúknak és az első világháborúnak pedig kifejezetten központi területe volt ez a térség.⁹⁹

Radovis és környéke a *sztrumicai-mesztai* etnikai régióba esik. Az Észak-Macedón Köztársaság Palikruseva által meghatározott etnikai régióinak térképen *Radovisi* Mezőség a *sztrumicai-mesztai* régióon belül 2 számmal megjelölve látható.¹⁰⁰ A *Radovis* környéki viseletek Gyorgyi Zdravev meghatározásában a keleti típus közép vardari variánsához tartoznak.¹⁰¹

⁹⁴ Петров 1896: 665–669.

⁹⁵ Петров 1896: 660–662.

⁹⁶ Различни поучителни наставленија. Андонов-Полјански 1984: 111.

⁹⁷ Петров 1896: 662.

⁹⁸ Андонов-Полјански 1984: 110.

⁹⁹ Апостолоски 1984: 136–145.

¹⁰⁰ Lásd Macedónia etnikai régióinak térképét.

¹⁰¹ Здравев 1996: 177.

Anica Petrusseva területi osztályozása egybeesik az etnikai régiókkal *sztrumicai-mesztai* területhez sorolva *Radovist* és környékét.

A *Sztrumicai Mezőség* és a *Radovisi Mezőség* viseletei kissé különböznek egymástól. A *Radovisi Mezőség* lapályos területeinek női viselete könnyű, főként szőtt anyagokból, ingből és hímzésekkel díszített *szajából* (mellény) áll, amelyet derékban övvel és szöttes köténnyel kötnek át. A legszebb a „nap-kötény” (*sz'nce pregacs*), amely az alján található napnak nevezett díszítésről kapta nevét.¹⁰²

A férfi viselet részei az ing, a vastag szövetgatya, szélesen ráncolt, vászon alsó ruha és hosszúkás mintájú gyapjú szöttes mellény. A fejen dekoratív, díszített vászon anyagú kendőt kötnek meg.¹⁰³ A fiatal férfiak ünnepi öltözetének része a *kalsin*, ami az alsó lábszárra húzott fehér-fekete csíkokkal díszített anyag. A legdekoratívabban díszített elem a *zetoszka*,¹⁰⁴ amelyet a menyasszony visz ajándékba a vőlegénynek.

Radovis és környéke a macedón nyelv délkeleti dialektusterületén fekszik, azon belül pedig a *stipi-sztrumicai* alcsoporthoz tartozik. Az alcsoport magába foglalja a *Belaszica* központi részétől induló és egészen az északi dialektus határig tartó területet. Az alcsoport jellegzetességei közé tartozik, hogy az irodalmi nyelv háromféle igeragozási csoportjából, az i-csoport, az e-csoport és az a-csoport igéi közül, az i-csoportúak nem léteznek, ezek az igék itt e-csoportúak. Ehhez a beszédhez a legközelebb a *tikvesi-mariovi* beszéd áll.¹⁰⁵

A régi rituális éneklés jellegzetességei szerint a vidék a délkeleti régió *stipi-sztrumicai* területéhez tartozik. A kisebb migrációs mozgások miatt *Radovis* és környéke *Sztrumica* környékéhez viszonyítva valamivel több archaikus éneklési formát őrzött meg. A területen az összes, kalendáriumhoz kapcsolódó énekes műfajjal lehet találkozni, Borbála napi, György napi, Tódor napi, pünkösdi, Atanáz napi, dodola és aratási énekekkel.

A Lázár napi énekhagyomány *Sztrumica* környékén és több *Radovis* körüli faluban is él. Ezen a területen ma 10–18 éves korú, illetve férjhez menés előtt álló lányok mennek lázározni.¹⁰⁶ A *Radovis* környéki lázár énekek, más vidékekkel ellentétben nem tartalmazzák a „lazare” meghívószót. Ezek mellett a területen a menyegzőhöz kapcsolódó énekhagyomány is jelentős.¹⁰⁷

¹⁰² Здравев 1996: 177.

¹⁰³ Петрушева 1996: 155.

¹⁰⁴ Jelentése: vőlegényi.

¹⁰⁵ Видоески 1996: 40–42.

¹⁰⁶ 2008-as kiadású könyv szerint. Az inyevoí lányok között 18 évesnél idősebb is van.

¹⁰⁷ Величковска 2008: 61–62, 90.

A három fő perióduson követett statisztikából kitűnik, hogy a 18. századtól kezdődően felszaporodó török lakosság 19. század végére a kázat többségi török lakosává tette. A törökök egy része jürük volt. Az oszmán uralom alóli felszabadulás után a törökök száma töredékére csökkent.

A terület és *Radovis* város etnikai sokszínűsége ma is jellemző. A lázározás szokásanyagát adó falvak közül *Inyevo*, *Gabrevci*, *Szkorusa* és *Vrastica*, mindig keresztény macedón lakosságú volt. Az egyetlen jelentősebb település *Inyevo*, *Gabrevci* igen kicsi, de mai napig állandó lakosságszámot mutat. *Szkorusa* és *Vrastica* kicsiny falvak voltak, mára pedig gyakorlatilag elnéptelenedtek. *Lubnica* jelentős falu. Itt a 19. századi komoly török jelenlét mára teljesen eltűnt. 19. század végén szintén jelentős török lakossággal rendelkező *Jargulica* falu a 19. század végén török többségű volt, lakosságszáma 2002-ig erős növekedési tendenciát mutatott a török lakosság eltűnésével.

Makedonszki Brod és Porecse terület néprajzi sajátosságai

Porecse a 3.2.3. fejezetben tárgyalt Kicsevóval együtt a brszjak régió része, azon belül viszont különálló, elzárt reliktum területet képez, amely a kicsevói résztől az évszázadok során különfejlődött. Már a 19. század végén is különálló egység volt a *Porecsei náhije*, a *Kicsevói káza* részeként. Lakosai ma is elhatárolódnak a *brszjak* megnevezéstől.

Porecse területe a *Treszka*-folyó folyásának kiterjedt középső részét foglalja magába. Északról a *Szuva Gora*, keletről a *Dautica* és a *Karadzica*, délről a *Buseva*, nyugat felől pedig a *Peszjak* és *Cseloica* hegyek határolják. A magas hegyek éles természetes határt húznak a terület köré. A hegyi utak legtöbbször nehezen átjárható, rossz idő esetén pedig átjárhatatlan volt. Ez az elzárttság sok porecsei falu tekintetében hasonló ma is.¹⁰⁸

Porecsének két része van, *Felső-* és *Alsó-Porecse*. A *Treszka*-folyó *porecsei* hosszának alsó folyása mentén, északra található *Felső-Porecse*, a felső folyás mentén pedig délre *Alsó-Porecse*. A népi elnevezés minden bizonnyal arra utal, hogy *Felső-Porecse* domborzata magasabb hegyekkel erősebben tagolt, míg *Alsó-Porecse* területe valamivel lankásabb. A *reliktum területű Porecsén* belül *Felső-Porecse* még izoláltabb egységet képez. Ezért választott a Malinowski-tanítvány József Obrębski *Felső-Porecsei* falvakat terepmunkája helyszínéül. Kutatásaink középpontjában ugyanis a néphit legarchaikusabb szegmensei állottak.¹⁰⁹

Az előző terepekkel ellentétben *Porecse* pontosan meghatározható terület, melynek a népnyelvben, a tudományos és köznyelvben használt megnevezése a terület meghatá-

¹⁰⁸ Петров 1896: 479, Јовановић 1935: 247-248, Светиева п. é: 1-3, Обрембски 2003: 46-47. Велев 2013: 69-70. Domborzati térképet lásd a *Stip* környékéről szóló részben.

¹⁰⁹ Петров 1896: 479, Јовановић 1935: 247-248, Светиева п. é: 1, Обрембски 2003: 46-47, Risteski 2011: 838.

rozó földrajzi faktorára, a *Treszka*- (népnelvben *Nagy*) folyó mentén való elhelyezkedésére utal. *Porecse* vagy *Porecsie* jelentése: (a folyó) folyás(ának) mentén.

A szájhagyomány egy másik magyarázatából kitűnik a terület fontos történelmi jellegzetessége, a török időkbeli tömeges iszlamizáció. A legenda az elnevezést a török időkben folyó erőszakos iszlamizációhoz köti, azokra utalva, akik ezt megtagadták.¹¹⁰

A *Treszka*-folyó mentén való elhelyezkedés mellett a másik meghatározó földrajzi faktor *Porecse* területének magas hegyekkel való tagoltsága és körülzárttsága. E sajátosság a mezőgazdaságot minden időben *legfeljebb* az önellátás szintjén engedte meg. Megélhetési forrásként az állattartás, gyümölcsstermesztés és méhészkedés jellemző a mai napig. Másfelől a *Porecsét* körülvevő magas hegyek láncolata a terepet mintegy körbezárttá teszi.¹¹¹ A nyugat-macedón területekkel ellentétben *Porecse* nem rendelkezik nagyobb városközponttal, sőt eredetileg semmilyen várossal. Párhuzamban áll e tény a terület elzártságával, elmaradottságával és nehéz egzisztenciális feltételeivel, melyet a terület kutatói az utóbbi három évszázadban mindig hangsúlyoztak. Méltánytalan volna azonban elfeledkezni *Porecse* dicső múltjáról, melynek láthatóan az Oszmán Birodalom intézkedései vetettek véget. *Porecse* a második évezred első évszázadaiban fejlett szellemi élettel rendelkező terület volt. Az *ohridi irodalmi iskola*, Szent Kelemen és Szent Naum hatása alatt jelentős szellemi, kulturális élet alakult ki itt. A 10. századtól kezdve mintegy negyven templom és monostor épült, szellemi, kulturális és irodalmi központokat képezve *Porecsében*. Erre a fénykorra építészeti és emlékezetbeli nyomok is utalnak: a még álló épületek vagy maradványok és a népnelvi és népszokásbeli elemek (valaha állt templomok helyének tisztelete, például a brodi húsvéti vízkérő menet esetében).¹¹²

Porecse már az antik időkben lakott terület volt. Erről tanúskodnak a fennmaradt épület alapok és a porecsei szóbeli emlékezet, mely szerint e területen korábban *hellének* illetve *görögök* laktak. A *tomino szelói* régészeti lelőhely romjait a népnelv *görög házaknak* nevezi, több régi épületet, falat pedig a *latin* jelzővel illet.¹¹³

A Macedónia területére beáramló szláv törzsek először a folyók mentén és a völgyekben telepedtek le. Egyik *porecsei* jelenlétükről tanúskodó falu, a régi szlávok által lakott *Ruszjaci* település. *Porecse* első említései a török idők előtti középkori forrásokban lelhetőek fel. 1283-tól Bizánc uralmát felváltva Milutin király keze alá került a terület. A leletek tanúsága szerint a 14. században itt virágzó települések voltak, amelyek kiterjedt távoli kapcsolatokkal (pl. Thesszaloniké-Szolun) és fejlett kézművességgel rendelkeztek. 1371–1394-ig *Porecse* Márkó király (mint török vazallus) uralma

¹¹⁰ Ристески М. 1982: 9, Јовановић 1935: 248–250. Megtagadni – porekuva foly., porecse bef.

¹¹¹ Петров 1896: 479–480.

¹¹² Светиева п. é: 12, Велев 2013: 70–71.

¹¹³ Јовановић 1935: 262, Светиева п. é: 1, Обрембски 2003: 46–47.

alatt állt, akinek jelentőségét a délszláv folklór anyagban való erőteljes és hosszú fennmaradása bizonyítja. Márkó király a délszláv, és különösen a macedón folklór legfőbb hóstípusaként tűnik fel. Bőven akad példa arra, hogy alakját a néphit archaikusabb egységei is integrálják (pl. a kőtiszteletben egyes kövek szakrális mélyedését Márkó király lábnyomaként említik).¹¹⁴

Porecse a török időkben, de különösen a 19. században és a 20. század elején a különböző függetlenségi harcok, felkelések szempontjából igen aktív terület volt.¹¹⁵

A második világháború utáni Jugoszlávia teljes *Porecsét* egységes területként kezelve *Makedonszki Brod* községgé alakította, *Makedonszki Brodot* várossá duzzasztotta és a területet a helység irányítása alá vonta. A legújabb adminisztratív felosztás jobban tükrözi a terület két részre osztott etnográfiai jellegzetességét, ma *Felső-Porecse Szamokov*, *Alsó-Porecse* pedig *Makedonszki Brod* irányítása alá tartozik.

Porecse teljes területének a brszjak etnikai régióhoz való tartozását a viseletek táji tipologizációja egyértelműen alátámasztja. Viselettipológiai jellegzetességei ezért nagy részben megegyeznek a 3.2.3. fejezetben tárgyalt *Kicsevói* körzet sajátosságaival.

Kicsevo környéke és *Porecse* nyelvi dialektust tekintve is összetartoznak, nyugati terület központi dialektusának részeként. A 3.2.3. fejezetben leírt relatív archaizmus, a beszélőhöz viszonyított helyzettől függő háromféle hátravetett névelő használatát a *brodi* terepmunka során gyakorlatban is volt alkalmam tapasztalni. Az irodalmi nyelvben elvileg létező, a beszélőhöz viszonyítottan távoli elhelyezkedésre mutató névelőt máshol élőbeszédben nem hallottam. (dom/on - az a ház)¹¹⁶

Porecse a régi stílusú rituális éneklés táji típusaiban is megegyezik *Kicsevo* körzetével.

A *kicsevói-porecsei terület* sok archaikus elemet őrzött meg az éneklésben.¹¹⁷ Vannak *Porecsére* jellemző elkülönült sajátosságok. Ilyen vízkereszt ünnepén a kislányok vagy menyasszonyok kézenfogva párban való házról házra járása, éneklése. *Porecse* különlegességét képezik a húsvéti dramatikus játékok, a *gacskák*. *Porecse* folklórijának archaikus voltát mutatja, hogy egy kihalt műfaj, a cserepulya-készítő rítus énekei is fennmaradtak, emlékezetben és az aratási ünnepbe integrálva (2008-as adat szerint).¹¹⁸

A húsvéti szokások vizsgálatának anyagát adó falvak nagyobbik része *Makedonszki Brod*, *Gresnica* és *Manasztirec* *Alsó-Porecsében* található, *Tomino Szelo* pedig *Felső-Porecsében*.¹¹⁹

¹¹⁴ Ристески М. 1982: 9–13, Обрембски 2003: 50.

¹¹⁵ Ристески М. 1982.

¹¹⁶ Видоески 1996: 36.

¹¹⁷ Величковска, 2008: 61–62.

¹¹⁸ Величковска 2008: 69–71, Величковска 2002, Bólya 2013: 31–33.

¹¹⁹ Светиева п. é: 1.

Porecsére jellegzetessége, hogy lakott települései közül egy sem fejlődött igazán urbánus központtá. Területén kis falvak találhatóak, melyekben lakosság csökkenő tendenciát mutat. Az Észak-Macedón Köztársaságban ma *Porecse* a legkisebb népsűrűségű terület. A lélekszám 1912-ig folyamatosan növekedett. 1945 óta, Jugoszlávia kormányának intézkedéseként a Vajdaságba való lakosságtelepítésétől kezdődően, *Porecse* folyamatos elnéptelenedést mutat, 2004-ben – *Brodot* leszámítva – 2000 lakost számolt.¹²⁰

Brod keresztény falu a török defterek, tanúsága szerint a Treszka-folyó átkelőjéről kapta nevét (brod – átkelő).¹²¹ *Makedonszki Brod* városként nem rendelkezik nagy múlttal. Gyorcse Petrov 1896-ban *Brodot* még a jelentékenyebb falvak közt sem említi, ugyanakkor K'ncsov 1900-ban viszonylag nagy, 350-es lakosságszámról ír.¹²² Ma *Brod* falusias házai között a titói Jugoszlávia idején emelt emeletes házak képeznek kontrasztot.

Brod központtá növekedése előtt a környék szellemi és szociális központja *Felső-Manasztirec* falu fölött található monostor volt. Mára a monostor jelentőségben perifériális helyre szorult. Jellemző, hogy a Nagyszombat éjjeli feltámadási liturgiára 2013-ban az *alsó-manasztireciek* egy része inkább a távolabbi brodi templomba ment. Ebben nyilvánvalóan a hegyi út rossz minősége is befolyásolja a lakosokat. *Alsó-* és *Felső-Manasztirec* lakosságszáma *Porecse* teljes területének tendenciáihoz viszonyítva nem mutat kiemelkedő csökkenést. A körülményekhez képest *Felső Manasztirec* lakosságszáma sem kicsi.

Gresnica a török időkben és a 19. század elején a négy helység közül a legjelentősebb lélekszámú település volt, ma pedig a legkevésbé lakott.¹²³

Tomino Szelo, rendkívüli magaslati elhelyezkedése ellenére néhány évtizede még virágzó étellel rendelkezett. Erről a szóbeli emlékezet mellett épületei is tanúskodnak. Saját temploma van, amelyben ma már csak egyszer egy évben tartanak liturgiát. A Sztojcseszka család információja szerint a körzetben itt vezették be először a villanyt. Saját, jól működő iskolája is volt, amelyről ma már csak az elhanyagolt iskolaépület révén tudható. Sztojcseszka szerint falu, elhelyezkedése és viszonylag alacsony lakosságszáma ellenére ma nem mutat kihaló tendenciát. Ennek zálogát a fejlett méztermelésben, gyümölcsstermesztésben látja. Ő maga díjnyertes mézzel rendelkező méhészt és gyümölcsstermelőt. Szülei a macedónokra jellemzően kétlakiak, télen, a vízkereszt idejét leszámítva Szkopjében laknak.

A három periódusban vizsgált statisztikákból látszóan a török időkben *Brod* és *Tomino Szelo* láthatóan igen kis falvak voltak, míg *Gresnica* és *Manasztirec* jelentősebbek. A

¹²⁰ Ристески, М. 1982: 13, Светиева п. é: 1–2, Грозданоски 2009, Солунчев 2004: 12–14.

¹²¹ Ристески, М. 1982: 13.

¹²² Петров 1896: 481–487, Кънчов 1900: 257.

¹²³ Ристески М. 1982: 14.

19-20. század fordulóján nem látszik közöttük jelentős különbség, míg a 20. század folyamán *Makedonszki Brod* jelentős növekedésen esett át, *Tomino Szelo*, nehezen megközelíthetősége ellenére virágzó falu volt, *Manasztirec* is szép lakosságszámot mutat, *Gresnica* pedig erősen csökkenő tendenciát.

A Bigorszki Szent János monostor és a mijak régió

A Szent György napi szokásokat a mijak régióban vizsgáltuk, nagy részben a következő falvak szokásainak kapcsán: *Bituse (Alsó Reka)*, *Lazaropole (Alsó Reka)* és *Szkudrinje (Kis Reka)*.

A bemutatott nyugat-macedón területekre jellemzően, a mijak régió nem rendelkezik városi központtal. *Porecsétől* és *Kicsevo* környékétől eltérően azonban itt semmilyen központi helység nincsen, a régi nagyobb település, *Lazaropole* mára teljesen kihalt.

A körzet szellemi központja a Bigorszki Szent János monostor. Szerepe ma nem csak a vallási és szellemi élet, hanem addiktív betegek rehabilitációjának szempontjából is igen jelentős. A Bigorszki monostor ma Macedónia talán legpezsgőbb étellel rendelkező monostor komplexuma, nyitott a lelki megnyugvásra vágyó vendégek iránt, felújított nagy volumenű régi könyvtára és a régi bizánci típusú éneklést visszahonosító liturgikus élete van.

A monostor nevét a mézskőről kapta, amelyre épült.¹²⁴ Alapításáról és történetéről főként a szerzetesi hagyományból kapunk információkat. Az alapítás éve hozzávetőleg 1020. Az alapításról szóló, Cedomir Marjanovics által 1914-ben publikált szerzetesi elbeszélések vegyes képet mutatnak. Nem egyértelmű, hogy a monostor miért Szent Jánosnak szentelt. A szerző Vladimir Jánossal való kapcsolatot tartja valószínűnek, akinek halála éve 1017, s téves feljegyzésnek tartja az ikonra írt 1020-as évszámot.¹²⁵ A monostor több más forrás szerint 10. vagy 11. századi alapítású.¹²⁶

A legtöbb pusztítás a török időkben érte, különösen I. Szelim szultán idejében, 1512 és 1520 között, amikor gyakorlatilag földig rombolták. Egyes források a 17. és 18. század folyamán bekövetkező elhagyatottságról szólnak. Ezután az 1743-as jelentős felújítás után 1800-ban a freskókat is újra megfestették. Ekkor indult újra virágzásnak a szerzetesi élet a monostor falain belül. Ekkoriban épült a monostor mai temploma. A 19. század folyamán újabb felújításról és bővítésről is tudunk.¹²⁷ 2013 őszén egy hirtelen kitört tűz nagy pusztítást végzett, azóta kívül-belül impozánsan felújították. A monostor szellemi kisugárzása is kivételes Macedóniában. Legtöbben a nagyobb ünnepekkor,

¹²⁴ Бигор.

¹²⁵ Марјановић 1914:26–31.

¹²⁶ Поповић 1934: 61.

¹²⁷ Марјановић 1914: 45–48. és Поповић 1934: 61–62.

különösen Szent János ünnepein érkeznek ide. A monostortól 15–20 kilométernyire lakik egy női szerzetesrend is.

4. ábra: Bigorszki Szent János monostor, Rosztuse 2014

*A mijakok a brszjakokkal való viszonyukkal kapcsolatban már említésre kerültek Kics-evo körzetének tárgyalásánál. A brszjak régióban is találhatóak mijak oázisok, a mijakok eredeti lakhelye azonban a debari-mijak néprajzi régió. A terület a Radika-folyó és a belé torkolló Kis-folyó (Mala Reka) mentén helyezkedik el, a terepet a népnyelv Reka-ként nevezi meg. A terület természetes határait magas hegyek képezik, nyugatkeleti irányban a Korab, a Bisztra és a Sztogovo. A terep csupán dél felé nyitott, a Debari Mezőség és a Crni Drim-folyó felé, amelybe a Radika torkollik.*¹²⁸¹²⁹

A mijak népcsoport pontos mai elhelyezkedése a területen a szakirodalmi adatok alapján nem teljesen egyértelmű, ennek legfőbb oka a muzulmán lakosság lassú egybeol-

¹²⁸ Петров 1869: 476.

¹²⁹ Смиљанић 1925: 7-8, Светиева 1996: 14.

vadása az albán lakossággal. Ennek történelmi előzménye a török időkben megkezdődött erőteljes iszlamizációs hullám, mely megtörte az egyébként zárt endogám közösségekben élő mijakok egységes etnikai képét. Az iszlamizáció másik következménye a szétrajzás, melynek következtében ma már a debari-mijak néprajzi régióin kívül, Macedónia távolabbi területein is élnek mijakok.¹³⁰

Reka területének négy részéből ma hármát tekinthetünk kifejezetten mijak területnek:

1. az azonos nevű folyóról elnevezett *Kis-Reka (Mala Reka)*,
2. a Kis Folyó torkolatától Debar irányába terjedő *Nagy-Reka (Golema Reka)* terület és
3. a Radika alsó folyásán elhelyezkedő *Alsó-Reka (Dolna Reka)*.

A Radika felső folyásáról elnevezett *Felső-Reka (Gorna Reka)* terület lakosságának albanizálódási folyamata mára teljesen befejeződött. E területet már Toma Szmiljanics sem tárgyalja mijak terepként 1925-ben, azzal a kitételrel, hogy a terület lakosságának megnevezése egységes, *rekaiakként (Rekanci)* szokták őket emlegetni.¹³¹

A mijak etnikai csoporttal kapcsolatban történeti szempontból értékelhető írásos források gyakorlatilag nincsenek, az etnológiai kutatások teszik jobban feltérképezhetővé e népcsoport sajátosságait. Egyes kutatások szerint a mijak törzs eredeti elhelyezkedése a mai Albánia területére is esik. Aneta Szvetieva szerint a *Rekai káza* vidékére minden bizonnyal a volt *Lyumai szandzsák* területéről és általában *Elbasan* tágabb körzetéből érkezhettek. Hivatkozik a *Lyuma* és *Reka* szó azonos jelentésére is (mindkét elnevezés folyóra utal).¹³²

Általános az egyetértés abban, hogy *Kis-*, *Nagy-* és *Alsó-Reka* területén mijakok több száz éve laknak. A legrégebbi mijak falvaknak számítanak: *Szusica*, *Gari*, *Treszoncse*. *Alsó-Koszovraszti*, *Szkudrinje* és *Bituse*.¹³³

A török időktől kezdve a területen igen sok oszmánellenes felkelés tört ki, (hat felkelésről tudunk macedónok és albánok részvételével), ami miatt a törökök jónak látták tömegesen és erővel iszlám hitre téríteni az itt lakókat. Ez a kiindulópontja a mijak népcsoport viharos és tragikus múltjának.

Az iszlamizációs folyamat a 17. és 18. században volt a legerősebb. Ekkor indult meg a területről a tömeges migráció Macedónia más részeire (például *Krusevo* város, *Ehloec* falu¹³⁴ és más területek felé). Tudunk olyan vezetőkről, akik az iszlamizált család-

¹³⁰ Смиљанић 1925: 47, Татарчевска 2011: 39.

¹³¹ Мирчевска 2007: 50–55.

¹³² Светиева 2011/2012 idézi: Татарчевска 2011: 40, A Pallas Nagy Lexikona Albánok szócikk.

¹³³ Светиева 2011/2012 idézi: Татарчевска 2011: 39–40.

¹³⁴ Kicsevo környéke.

kat megkeresztelték, de olyan családokról is, ahol a férfi iszlám hitre tért, az asszony pedig nem. A régióban a kéthitűség sem ismeretlen.¹³⁵

A mijakok sorsa a 20. században sem fordult jobbra. A bolgár és szerb propaganda és az olasz uralom után (melynek intézkedései közé tartozott például *Lazaropole* teljes lakosságának deportálása) a második világháború utáni Jugoszlávia sem kezelte megfelelően a sajátos két vallású régiót.¹³⁶

Reka terület falvainak mintegy a fele – köztük *Lazaropole* – az 1960-as évek óta szinte teljesen elnéptelenedett, más falvaknak megváltozott az etnikai összetétele, a keresztény mijak lakosság elfogyásával. A 2002-es népszámlálási adatok szerint mijakok Macedónia nagyobb területén élnek, köztük Szkopje egyes kerületeiben, vagy például a *brszjak* régióban található *Ehloec* falu máig is mijak oázisként létezik.¹³⁷

Ahogy az eddigiekből kitűnt, *Reka* legfőbb sajátossága a pravoszláv és muzulmán hitű macedónok sajátos jelenléte. Az iszlamizált mijakokra a *torbes* pejoratív kifejezést használták, mert „eladták hitüket egy zsák lisztért” (*torba* - zsák). Ma már azonban nincs gúnyos felhangja a terület iszlamizált macedón lakosságát jelölő kifejezésnek.¹³⁸ A pravoszláv és az iszlamizált közösségek egyaránt sokáig megőrizték endogámiájukat, nyelvi és szokásbeli sajátosságaikat. Ennek kiemelkedő példája a Bigorszki Monostortól mintegy 5 km-re fekvő keresztény *Bituse* falu vízkereszti szokásrendje, ami ma Macedónián belül is érdekességnek számít.¹³⁹

A régió fontos vonása, hogy földrajzi adottságainak köszönhetően fő megélhetési forrása az állattartás volt. A mijak elsősorban állattartó népcsoport.¹⁴⁰

A mijakok viseletükben egyértelműen elkülönülnek Macedónia más csoportjaitól. A viseleti tipológia a teljes területet a *mijak-debari* régióként határozza meg. Petrusévánál a vardari komplex részeként,¹⁴¹ Zdravevnél pedig a nyugati típus, nyugati altípusának részeként.¹⁴²

A vidék férfiviselete számos ruhadarabból áll, vastag nemez anyagokkal, főként fekete szegélydíszítéssel. Ezek a jellegzetes vonások a hegyi állattartó csoportokra jellemzőek. A nadrág (*becsvi*) nemezről készül, egyenes fekete díszítéssel. A derékon sötétvörös gyapjúszőtt öv, csíkokkal díszítve. A felsőttesten *mintan*-t viselnek, és sötétbarna

¹³⁵ К’нчов: 1900: 31–34, Паликрушева 1965: 92–128. idézi: Татарчевска 2011: 42–46.

¹³⁶ Паликрушева 1965: 92–128. idézi: Татарчевска 2011: 42–46.

¹³⁷ Татарчевска 2011: 41.

¹³⁸ Паликрушева 1965: 92–128. idézi: Татарчевска 2011: 42–46.

¹³⁹ Паликрушева 1965: 92–128. idézi: Татарчевска 2011: 42–46.

¹⁴⁰ К’нчов: 1900: 31–34, Паликрушева 1965: 92–128. idézi: Татарчевска 2011: 42–46.

¹⁴¹ Петрушева 1996: 148–150.

¹⁴² Здравев 1996: 177–180.

zobancsét. A fejen szatén *kepe* van, amely hasonló a montenegróihoz, de mindig fekete és díszítés nélküli. Az ünnepi viseleten része a fehér gyapjú, vörös szegélydíszes, térdig érő *dolama* (dolmány). Speciális a völegények *dolamája*, melyet zöld szegélydíszekkel díszítenek, elnevezése pedig zöld völegényi dolama (*zelena zetoszka dolama*).

A női viselet fontos része a hosszú tunikaszerű ing, alján fehér, azsúrtechnikával készült hímzéssel, a *csikminyával* (sing. csikme). Karjai gazdagon hímzettek, azsúr technikával, *kinatica* hímzéssel, vörös gyapjú rajzolatokkal díszítve. A női viseletben több a gyapjú öltözékelem, például a leányok *dolamája*, vagy a *klasenik*, melyen ezüsthímzés, filigrán díszítések és ezüst szegélycsík van. A viselet jellegzetes része a *pafti* (plur.), a masszív fémdísz, és a pénzecskék (*nizalki*). A leggazdagabban díszített az ünnepi és menyasszonyi viselet.

Az iszlamizált macedónok viselete többé-kevésbé különbözik a pravoszlávokétól. Ez a nők esetében szembetűnő. Ők a pamut vagy selyem ing fölött szélesen szőtt nadrágot és kötényt (*bovcsa*) viselnek, leggyakrabban különböző színekben.

A mijak régió nyelvi dialektustérképe a legsokszínűbb, a legtöbb változatot tartalmazó nyelvi terep. Ez egybevág a régió megismert sok mozgást kiváltó eseményeivel. A nyugati dialektusok csoportjában a szokásanyagot és egyes adatokat adó helységek, *Bituse* (Alsó Reka), *Szkudrinje* (Alsó Reka) és *Lazaropole* (Kis Reka) a *rekai* (*zsirovnicai*) és a *kis rekai* alldialektus területén helyezkednek el. A mijak tájszólás legszembe-tűnőbb jellemzője az o-zó beszéd, az irodalmi nyelv szavainak egyes „a” hangzóit „o”-nak ejtik. Például *kade* szót (jelentése: hol), úgy ejtik: *kode*.

A rituális éneklés táji tipológiája általánosan a nyelvi dialektushatárokhoz alkalmazkodik.¹⁴³ A mijak terület esetében viszont a nyelvi dialektusbeli széttöredezethez képest az énekes régió jóval homogénebb. A mijak terület egységesen a *rekai-debari* régióhoz tartozik. A rituális énekhagyomány tekintetében kiemelkedő *Bituse* falu vízkereszti ünnepkörének szokásrendje. Az egész régióban gazdag a tavaszi, különösen a György napi énekhagyomány. A György napi énekhagyományból kiemelkedika rituális hintázást kísérő énekek csoportja. A régió menyegzői énekhagyománya is igen gazdag, legteljesebb formában a megrendezett *Galacsniki Menyegzőn* lehet hallani Galicsnik faluban.¹⁴⁴

A statisztikákból kitűnik a *Rekai kázában* a városias jellegű központi helység hiánya. A többi tárgyalt kázával ellentétben, magának a kázának az elnevezése sem városra utal, hanem a régió nevére.¹⁴⁵

¹⁴³ Величковска, 2008: 61–62.

¹⁴⁴ Величковска, 2008: 80.

¹⁴⁵ Кънчов 1900: 263.

Lazaropole 1900-ban *Alsó Reka* jelentékeny település volt, nagyságban csupán *Galicnik* előzte meg. Lakossága teljes egészében keresztény volt.¹⁴⁶ *Lazaropole* tragikus múltjának egy fő pontja a lakosság teljes deportálása az olasz uralom idején. Mára *Lazaropole* a hivatalos adatok szerint elnéptelenedett. Ennek ellentmond a faluban zajló (főként nyári) élet, a szép és nagy házak, a gyönyörűen restaurált Szent György templom és a mijak építményét idéző szálloda. Fényképfelvétel alapján *Lazaropole* 1861-ben gazdag falu volt és úgy tűnik, ma is az.¹⁴⁷ A helység jelentős szellemi múlttal rendelkezik és kiterjedt kapcsolatai voltak Athosszal (Szveta Gora). Ma kultúrájának ápolására egykori lakosaiból, azok leszármazottaiból több egyesület alakult.¹⁴⁸ *Bituse* gazdasági falu, egész története folyamán kicsi, de állandó számú lakossággal rendelkezett. 1900-ban 560 keresztény macedón lakost számlált, ami teljesen egybevág mai helyzetével. Ma a monostor körül ez az egyetlen teljesen keresztény falu. A lakosság főként vízkeresztre és nagyobb ünnepekre látogat haza, az egész évben itt lakó kemény mag néhány tíz idős emberből áll.

Szkudrinje faluról elmondható, ami a szokásanyagainkat adó falvak nagy részére igaz: csodálatos festői környezetben fekszik, magas hegyekkel körülvéve. E környezet a magaslatti falvak életfeltételeit viszont alaposan megnehezíti. Így van ez *Szkudrinjével* is, ahová gyakorlatilag csak autóval lehet eljutni. A statisztika szerint, életfeltételeihez képest jelentős számú, nagy részben török és kis részben muzulmán macedón lakosság lakja. A falu macedón szerkesztésű wikipédia lapjának információi szerint a *szkudrinjeiek* macedónok, de politikai-társadalmi okokból másnak vallják magukat. Ez egybevág a 19. század végi statisztikával, amely szerint a falu teljes lakossága muzulmán macedón.¹⁴⁹

Lazaropole, *Bituse* és *Szkudrinje* a jelenlegi adminisztratív felosztás szerint *Mavrovo-Rosztusa* községben helyezkednek el.¹⁵⁰ *Lazaropole Kis-Reka*, *Bituse* és *Szkudrinje* pedig a Bigorszki monostorral együtt *Alsó-Reka néprajzi területen* található.¹⁵¹

¹⁴⁶ Кънчов 1900: 263.

¹⁴⁷ Герасимовски 2002. X.: 52,166.

¹⁴⁸ *Lazaropole* blog: <http://forum.kajgana.com/threads/%D0%9B%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5.68830> Letöltés dátuma: 2014.06.20

¹⁴⁹ <http://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D1%83%D0%B4%D1%80%D0%B8%D1%9A%D0%B5> Letöltés dátuma: 2014.06.20.

¹⁵⁰ Törvény a Macedón Köztársaság területi felosztásáról és a helyi önkormányzatok területi egységeinek meghatározásáról (Закон за територијалната поделба на Република Македонија и определување на подрачјата на единиците на локалната самоуправа) forrás: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=389> Letöltés dátuma: 2013.10.10.

¹⁵¹ Татарчевска 2011: 39–40, Смиљанић 1925: 9.

Irodalom

BÓLYA Anna Mária

- 2013 Rituális éneklés a macedón hagyományban. *Ethnica* 15. 4. 30-33.
- 2015 *Tánc a macedón szakrális hagyományban*. Doktori disszertáció. Debrecen: Debreceni Egyetem.

GERŐ Lajos (szerk.)

1893-1900

A Pallas Nagy Lexikona. Albánok szócikk. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.

RISTESKI, Ljupčo S.

- 2011 Josef Obrebski's Anthropological Research on Macedonia. *Етноантрополошки проблеми*, 6. 837-858.

SMITH, William

- 1870 *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. Boston: Little, Brown, and co.

TOMASCHEK, Wilhelm

- 1893 *Die Alten Thraker-Eine ethnologische Untersuchung*. Wien: Der Kaiserliche Akedemie der Wissenschaften.

АНГЕЛОВ, Горанчо

- 2012 *Теренско истражување во село Ињево поврзано со верскиот празник Лазара*. Универзитет во Штип
 [<http://eprints.ugd.edu.mk/4331>] Letöltés dátuma: 2014.10.12.

АНДОНОВ-ПОЛЈАНСКИ, Христо

- 1984 Историско и културно минато. In: Апостолоски, Михаило; Панов, Митко (szerk.) *Радовиш и Радовишко*. Радовиш: Собрание на општината. 93-133.

АПОСТОЛОСКИ, Михаило

- 1984 Радовиш во балканските и првата светска војна. In: Апостолоски, Михаило; Панов, Митко (szerk.) *Радовиш и Радовишко*. Радовиш: Собрание на општината, 135-151.

ВЕЛИЧКОВСКА, Родна

2002 *Жетварското пеење во Македонија*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

2008 *Музичките дијалекти во македонското традиционално пеење*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

ВИДОЕСКИ, Божидар – ДИМИТРОВСКИ, Тодор – КОНЕСКИ, Кирил – УГРИНОВА-СКАЛОВСКА, Радмила

2007 *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветено А Д.

ВИДОЕСКИ, Божидар – МАРКОВИЌ, Марјан

2008 *Дијалектологија на Македонскиот јазик*. Скопје: Академија на науките и уметностите.

ГЕРАСИМОВСКИ, Дончо

2002 *Попис на населението, домаќинствата и становите во Република македонија*. Скопје: Државен завод за статистика.

ГРОЗДАНОВСКИ, Ратомир

2009 *Развој на христијанството во Македонија со посебен осврт на Порече*. [rgrzodanoski.mk/content/view/50/91/lang_macedonian/#_ftn11] Letöltés: 2014.01.06.

ЃОРЃИЕВ, Драги – СТОЈАНОВСКИ, Александар

2001 *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*. Скопје: Институт за национална историја, Државен архив на Република Македонија.

ЗДРАВЕВ, Ѓорѓи

1996 Типологизација и класификација на македонските народни носии. In: Томовски, Крум, (szerk.) *Етнологија на македонците*. Скопје: Академија на науките и уметностите. 177-184.

ЈОВАНОВИЌ, Петар

1935 Порече. In: Ј. Цвијић, szerk. *Населба и порекло становништва. Књига 28*. Српски етнографски зборник szerk. Београд: Штампариија "Млада Србија". 243-335.

КАЈДАМОВ, Костадин

1995 *Имињата на градовите во Република Македонија*. Дојран.

КИТЕВСКИ, Марко

2012 *Од минатото на нашите градови: Кичево.*

[mn.mk/kultura/6488-Od-minatoto-na-nasite-gradovi-Kicevo]

Letöltés: 2014.05.06.

КЪНЧОВ, Васил

1900 *Македонија. Етнографија и статистика.*

[promacedonia.org/vk/index.html]

МАРЈАНОВИЋ, Чедомир

1914 *Манастир Свети Јована Бигорског.* Београд: Штампарија Драг. Грегорића.

МИКУЛИЌ, Иван

1996 *Средновековни градови и тврдини во Македонија.* Скопје: Македонска академија на науките и уметностите – Македонска цивилизација.

МИНЕВСКИ, Блаже

2013 *Македонските средновековни градови.* [<http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/254/109410722>] Letöltés dátuma: 2013.04.12.

МИРЧЕВСКА, Мирјана

2007 *Вербални и невербални етнички симболи во Горна Река.* Скопје: Институт за етнологија и антрополигија УКИМ.

ОБРЕМБСКИ, Јозеф

2003 *Порече 1932-1933.* Прилеп-Скопје: Институт за старословенска култура - Матица македонска.

ПАЛИКРУШЕВА, Галаба

1965 *Исламизацијата на Торбеишите и формирање на торбеишката субгрупа.* Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје.

1996 Етносите и етничките групи во Македонија. In: Томовски, Крум (szerk.) *Етнологија на Македонците.* Скопје: Академија на науките и уметностите. 11-14.

ПАНДЕВСКИ, Манол; СТОЕВ-ТРНКАТА, Ѓорѓи

1969 *Струмица и Струмичко низ историјата.* [rastko.rs/cms/files/books/4c2946e5bc923] Letöltés: 2012.12.01.

ПАНОВ, Митко

- 1984 Географска положба и просторни карактеристики. In: Апостолоски, Михаило; Панов, Митко (szerk.) *Радовиш и Радовишко*. Радовиш: Собрание на општината. 6-10.

ПЕТКОВСКА, Благица

- 2012 Прилогот на Блаже Конески за македонскиот писмен јазик во XIX век. In: Каранфиловски, Максим (szerk.) *XXXVIII Научна конференција на Меѓународен семинар на македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје. 7-13.

ПЕТРОВ, Ѓорче

- 1896 *Материали по изучавањето на Македонија*. Софија: Печатница „Вълков“.

ПЕТРУШЕВА, Аница

- 1996 Народните носии. In: Крум, Томовски (szerk.) *Етнологија на македонците*. Скопје: Академија на науките и уметностите. 143-176.

ПОПОВИЋ, Бранко

- 1934 *Манастир Св. Јован Бигорски*. Београд: Старинар.

ПРЛИЧЕВ, Глигор – КОНЕСКИ, Блаже

- 1974 *Собрани текстови, Кирил Пејчиновиќ*. Скопја: Македонска книга.

РАСОЛКОСКА-НИКОЛОВСКА, Загорка

- 1970 *Црквата Св. Ѓорѓи во Горен Козјак во светлината на новите испитувања -Зборник. I*. Скопје: Македонската академија на науки и уметности.

РИСТЕСКИ, Милан

- 1982 *Порече низ историјата*. Скопје: Студентски збор.

РИСТЕСКИ, Љупчо С.

- 2005 *Категории простор и време во народната култура на Македонците*. Скопје: Матица македонска.

СВЕТИЕВА, Анета

- 1996 Еротските елементи во обредите со маски кај Македонците. In: В. Боцев, szerk. *Обичаи со маски*. Скопје: Музеј на Македонија, pp. 7-14..

2011/2012

Регионална етнологија - egyetemi előadások. Közli: Татарчевска 2011.

Скопје.

СМИЉАНИЋ, Тома

1925 Мијаџи, Горња Река и Мавровско Поље. In: J. Цвијић, szerk. *Насеља и порекло становништва. Књига 20.* Српски етнографски зборник. Београд: Штампариија "Млада Србија". 1-119.

СОКОЛОСКИ, Методија

1974 Штип и штипско во текот на XVI. век. *Историја.* 123-152.

СОЛУНЧЕВ, Веле

2004 *Велигденски празнични игри во Порече - дипломска работа.* Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Природно математички факултет – Институт за географија, Завод за етнологија.

ТАТАРЧЕВСКА, Ивона

2011 *Мијачките ора во традиционалниот животи на сцена-Магистерски труд.* Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Природно математички факултет.

ТРЕНЕСКИ, Бошко

2001 *Копачија.* Скопје: Танец.

ЧАКАРЈЕНЕВСКИ, Ѓорѓи

1985 *Кичево и кичевско во народноослободителна војна 1941-1944.* Скопје: Култура и наука.

ШУКАРОВА, Анета

2008 *Историја на македонскиот народ.* Скопје: Институт за национална историја.

Képek forrásai:

1. ПАЛИКРУШЕВА 1996: 11.
2. <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=145675&idg=8&idb=2265&rubrika=Revija> Letöltés dátuma: 2015.08.27.

3. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d2/Map_of_the_Republic_of_Macedonia-mk.svg/1920px-Map_of_the_Republic_of_Macedonia-mk.svg.png Letöltés dátuma: 2019.01.27.
4. Bólya Anna Mária gyűjtése. Macedón Folklór Adatbázis 3/10 .